

SCHILDE RENÉ

Hivatás- és identitástudat a Jancovius családban

**Egy német szakember
a magyar könyvkereskedelemben**

EGY ISMERŐS CSALÁDNÁL tett látogatásom során szereztem tudomást arról, hogy féltőn őrzik őseik dokumentumait és levelezését, arra várva, hogy valaki feldolgozza, és így megörökítse a Jancoviusok történetét. Az egyik leszármazott, a most kilencvenedik életévét betöltő *özv. dr. Ravasz Árpádné*, született *Jancovius Margit* büszkén mesélt a családi múlt részleteiről, ami azonnal felkeltette érdeklődésemet. Úgy gondoltam, hogy a megőrzött anyag szinte kínálja magát arra, hogy kutatásom alaptémájává tegyem.

A fennmaradt írásos emlékek egyik központi alakja *Adalbert Jancovius*, aki 1862-ben *Kilián György* meghívására Szászországból költözött Pestre. Ha megismerjük Adalbertnek és családjának életét, mikrotörténeti szempontból is magyarázatot kaphatunk arra a kérdésre, hogyan sikerült egy német származású polgárnak beilleszkednie a magyar és ezen belül a budapesti társadalomba, és hogyan találta meg a helyét egy külföldi szakember a magyarországi könyvkereskedelemben.

A Jancovius család múltjára vonatkozó anyaggyűjtés során nagy segítséget jelentett, hogy a leszármazottak nagy odafigyeléssel gyűjtötték össze és őrizték meg a családi okiratokat. Adalbert ma is élő unokája, Margit szívéen viselve a családi múlt értékes emlékeinek áthagyományozását, feljegyzéseket, családfát készített, azon kívül a német földön maradt rokonokkal is tartja a kapcsolatot. Mivel a Magyarországra betelepülő Adalbert a négy felnőtt kort megélt lánytestvér mellett édesapjának egyetlen fia volt, az ottani rokonok elküldték ide az apa, Franz Moritz által megőrzött okmányokat is. Ezáltal mélyrehatóbb betekintést nyerhettünk Adalbert őseinek életébe is.

A JANCOVIUS-CSALÁD SZÁSZORSZÁGBAN
(SZÁRMAZÁS, ISKOLÁZTATÁS)

A család ősei Lausitz tartományból származnak, nevük (*Jankov*) is mutatja, hogy a többé-kevésbé germanizált szláv szorbok közül valók.¹ A legrégebb ismert felmenő a XVIII. század második felében élt *Johann Gottlieb Jancovius*, aki Zittauban² volt kereskedőember. Később beállt zsoldosnak a porosz hadseregbe, de aztán kiábrándulván a porosz katonai valóságból, dezertált, és Szászországba szökött vissza néhány társával együtt.³ 1773-ban nősült meg. 1776-ban született fia, *Carl Gottlieb*.⁴ Ő Penigben⁵ telepedett le, ahol a családi feljegyzés szerint a sóvám és a hídvám bérlője volt. Első házasságából 1805-ben született fia, *Franz Moritz*.⁶ Neki két házasságából 11 gyermeke lett, az elsőből egy lány, a másodikból mindegyik gyermek – Adalbert és három lány – megérte a felnőttkort. Második felesége, *Dorothea Gottsgern* már szintén özvegy volt, amikor 1842-ben összeházasodtak. Harmincegy évig együtt, az asszony 1873-ban bekövetkezett haláláig.⁷

Franz Moritz családtörténeti feljegyzéseiben ezt írta első házasságáról: „Házasságunk boldog együttlét volt, de sajnos csak kevés zavartalan örömet jelentett, annál több betegséget, halálesetet, szomorúságot. Ő maga három évig szenvedett mellkasbetegségben.” Megemlékezett gyermekei haláláról is. Az 1833-ban, majdnem háromévesen elhunyt, *Adolph Bernhard* nevű fiáról így írt: „Habár rövid és szenvedésekkel teli volt az élete, nekem nagyon sok örömet szerzett.” Az 1834-ben elhunyt *Karl Theodor* nevű harmadik fiát pedig a következő szavakkal jellemezte: „Jószívű lélek volt, kitűnő jellemű. Csak az vigasztal a halálában, hogy mindezt soha nem fogom elfelejteni.”⁸

¹ Meyers Konversations-Lexikon. XIV. kötet. Leipzig–Wien, 1890. 43–44. ÓDOR László: Szorb irodalom. In: Világirodalmi lexikon. Főszerk. Szerdahelyi István. XIV. Bp., 1992. 679–682. BIKFALVI Géza: Szorb humanisták Magyarországon. = Magyar Nemzet XXXVII/297. 1981. december 19. 10. Megtalálható a család hagyatékában: Jancovius család levéltára (továbbiakban: JL) VI. 4.

² Zittau Felső-Lausitz tartomány legdélibb városa, mely 1635 és 1815 között a Szász Választófejedelemséghez tartozott. Meyers Konversations-Lexikon. X. kötet. Leipzig, 1888. 567.

³ Franz Moritz Jancovius levele fiához, Adalberthez. Leipzig, 1886. április 25. JL IV. 7. sz. levél.

⁴ A családi Biblia genealógiai bejegyzései. Másolat. JL I. 1.

⁵ Penig a Szász Választófejedelemségben, a Mulde folyó völgyében található ősi városka, első említése 1004-ből való. Jana KAULICH, Dieter RICHTER: Über Amerika ins Tal der Burgen. Das Tal der Zwikauer Mulde um Penig. Penig, é. n.

⁶ Keresztelése alkalmából fennmaradt a keresztszülőknek a családhoz írt 3 köszöntő levele is, melyek képei kézzel vannak színezve. JL V. 3–5.

⁷ Dr. Ravasz Árpádné, szül. Jancovius Margit által összeállított családfa. JL I. 3.

⁸ Franz Moritz Jancovius családtörténeti feljegyzései (1776) 1816–1873. JL I. 2.

Franz Moritz a lipcsei Brockhaus cégnél volt nyomdász, majd faktor⁹. Pályája kezdetéről több dokumentum is fennmaradt a családi levéltárban. Az egyik 1824-ben kelt Penigben, melyben Friedrich Ernst Sieghart nyomdász igazolta, hogy Franz Moritz négy éven keresztül tanulta nála a könyvnyomtatás művészetét, azután pedig egy évig betűszedőként foglalkoztatva.¹⁰ Egy 1829-ben keltezett, szintén Sieghart által írt okmány tanúsította, hogy az ifjú Jancovius két éven keresztül faktorként is dolgozott nála, és munkájával meg volt elégedve.¹¹ Tehát öt év után még mindig ugyanannál a nyomdásznál állt szolgálatban. (Az 1824-es igazolás egy ajánlást is tartalmazott, mely Franz Moritz akkori távozási szándékáról tanúskodott, végül mégsem változtatott munkahelyet.) 1829-től viszont már Friedrich Brockhaus alkalmazta őt betűszedőként,¹² és ettől fogva, egészen nyugállományba vonulásáig új munkaadója hírneves cégének alkalmazásában állt.

Úgy látszik, már az apa is az írott kultúra, a könyvterjesztés lelkes szolgáltatója volt. Fia számára 1879 és 1889 között írt ráncok maradt levelei ezt támasztják alá. 1871-es nyugállományba vonulása után is minden nap bejárt az üzletbe dolgozni, csak a betegség tarthatta távol. 1882. decemberi levelében beszámolt arról, hogy három napos betegeskedés után be akart menni az üzletbe, de vissza kellett feküdnie, mert nem bírt lábra állni. Panaszkodott, hogy talán már nem is tud sokáig bejárni a munkahelyre, mert a látása egyre gyengült.¹³ 1886. november 14-én írt levelében arról tett említést, hogy az előző év október 23-án volt utoljára az üzletben. Ebben a levélben fia számára összefoglalta pályájának, szakmai múltjának főbb eseményeit.¹⁴ Megemlékezett 50 éves hivatali jubileumáról, amit 1869. október 4-én ünnepeltek,¹⁵ 1876-ban pedig a Brockhaus-háznál betöltött 50 éves munkaviszonyának emlékünnepe volt, ahol — mint említette — 22 éven át korrektor-ként¹⁶ dolgozott. Fiának írt leveleiben olykor beszámolt szakmai jellegű eseményekről is. Többször hivatkozott a *Börsenblatt* című lipcsei szakmai folyóírra is, ami arra utal, hogy Adalbert is olvasta ezt a német újságot.

A németországi rokonok később sokszor nehezteltek amiatt, hogy a Magyarországon letelepedett Adalbert nem látogatja meg időse édesapját, nem

⁹ A faktor nyomdai művezetőt jelent. BIRÓ Miklós: Nyomdászati lexikon. Bp., 1936. (a továbbiakban: BIRÓ 1936.) 125.

¹⁰ Friedrich Ernst Sieghart igazolása. Penig, 1824. május 18. JL II. 1. 1.

¹¹ Friedrich Ernst Sieghart igazolása. Penig, 1824. május 19. JL II. 1. 5.

¹² Friedrich Arnold Brockhaus igazolása. Leipzig, 1829. április 4. JL II. 1. 6.

¹³ Franz Moritz Jancovius levele fiához, Adalberthez. Leipzig, 1882. december 13. JL IV. 5. sz. levél.

¹⁴ Franz Moritz Jancovius levele fiához, Adalberthez. Leipzig, 1886. november 14. JL IV. 9. sz. levél.

¹⁵ A volt kollégái által írt és nyomtatásban megjelent köszöntő vers is fennmaradt a családi levéltárban. JL V. 1. 2.

¹⁶ A korrektor feladata a szedésmintákról készült levonat szövegének ellenőrzése, az eredeti kézírattal való összevetése volt. BIRÓ 1936. 246.

látogat haza Lipcsébe. Franz Moritz fiát érzékenyen érintették e vádak, melyeket sógora, Carl Pflaume fogalmazott meg legélesebben. 1889. június 5-én azt írta édesapjának, mennyire bántja, hogy rokonai így vélekednek róla, pedig semmi sem fájdalmasabb számára, mint a szülőföldtől és a rokonaitól való távollét.¹⁷

Adalbert Theodor Jancovius 1842. október 4-én született Franz Moritznak második házasságából a Lipcse melletti Lindenauban. Október 9-én keresztelték a lipcse-lindenaus evangélikus templomban.¹⁸ Ő volt az egyetlen fiú a családban, aki megérte a felnőttkort. Négy húga volt, akik átvészelték a gyermekbetegségeket és felnőttek. *Anna Elisabeth* és *Marie Luise* házasságot kötöttek, s gyermekeket is szültek.¹⁹

Adalbert 1854 és 1857 között a lipcsei Szent Tamás iskolába járt, ahol végzésekor jó képességeit, szorgalmát és szelíd viselkedését emelték ki a róla készült jellemzésben (1. sz. melléklet). Az órák reggel 6 és 8 óra között voltak, azután indult munkába az ifjú Jancovius. 1857 és 1861 között Brockhaus könyvkereskedésében töltötte tanulóidejét, majd még egy évig ott dolgozott segédként. Az 1860-ban alapított lipcsei *Lehranstalt* könyvkereskedő-iskolába is járt egy évig, ahol német és francia nyelvet, kereskedelmi ismereteket és irodalomtörténetet tanult (2. sz. melléklet). Abban az időben öt év kötelező tanulóidőt írtak elő a segédek számára, melyért a szülőknek különdíjat kellett fizetniük. Adalbert azonban — a *Corvina* folyóirat jubileumi megemlékezése szerint (10. sz. melléklet) — annak ellenére, hogy Brockhaussal öt éves szerződése volt, már négy év után befejezhette gyakornokoskodását, mivel jeles tanulóként kitüntetésben részesült.

1862 nyarán Adalbertet Kilián György Pestre hívta könyvkereskedésébe (4. sz. melléklet). A pesti kereskedő minden bizonnal intenzív kapcsolatban állt a lipcsei Brockhaus-céggel, és maga a cégvezető ajánlhatta Adalbertet. Fennmaradt az állásajánlatot közlő levél, amit az ifjú Jancovius 1862 júliusában kapott. Kilián fizetségként havi 60 osztrák forintot ajánlott fel, amit újévkor 50 forinttal egészített ki. Azon kívül az utazásra is biztosított 40 forintot. A szállásról és a reggeliről Adalbertnek kellett gondoskodnia, ami arra utalhat, hogy munkahelyén biztosították a többi étkezést. A munkaadó kihangsúlyozta, hogy ha megbizonyosodik az alkalmazott jó munkavégzéséről, akkor nem sokáig maradnak az eredeti feltételeknél.²⁰ Kilián György

¹⁷ Adalbert Jancovius levele apjának, Franz Moritznak. Leipzig, 1889. június 5. JL IV. 23. sz. levél.

¹⁸ 1939. augusztus 2-án kiállított keresztelési igazolásának eredetije és másolata: JL II. 3. 1. a-b. Emellett fennmaradt két köszöntő levélke is keresztelése alkalmából. JL V. 1. 6-7.

¹⁹ Franz Moritz Jancovius családtörténeti feljegyzései (1776) 1816–1873. JL I. 2. Dr. Ravasz Árpádné, szül. Jancovius Margit családtörténeti összeállítás, és az általa készített családfa. JL I. 3-4.

²⁰ Kilián György levele Lipcsébe, Adalbert Theodor Jancoviusnak. Pest, 1862. július 3. JL. III. 1. c. 1. sz. levél.

július 22-i levelével küldte el az utazási költségekre a pénzt.²¹ Adalbert valószínűleg 1862 augusztusában érkezett meg Pestre, és mindjárt el is kezdte munkáját a Váci utcai üzletben, hiszen 1912 augusztusában már pesti munkásságának 50 éves jubileumát ünnepelte.

ADALBERT JANCOVIUS ÉS A MAGYAR KÖNYVKERESKEDELEM

1. A lipcsei Brockhaus–kiadó

Amikor Adalbert Jancovius 1862-ben a Kilián–céghez Magyarországra érkezett, Albert Brockhaus kísérőlevelét hozta magával, ami jó ajánlást jelentett az új munkahelyen. De miért tekinthetjük meghatározó erejűnek a német szakember szavait?

Albert Brockhaus (1855–1921) az egyik legjelentősebb lipcsei kiadó tulajdonosa volt. Előde, *Friedrich Arnold Brockhaus* 1817-ben telepedett le a híres kereskedővárosban, és 1818-ban nyomdát rendezett be. Ekkor már volt egy kiadója Amszterdamban, amelyet 1805-ben alapított. A kiadónál több jelentős folyóirat is megjelent, de igazán a *Konservationslexikon* kiadásával vált jelentős céggé. Az utód, Albert Brockhaus művelt, nagy szervezőképességű egyénisége is hozzájárult ahhoz, hogy vezetése alatt a cég nagyvállalattá fejlődött. A kiadó tevékenységét új tudományterületekre terjesztette ki, főként földrajzi kiadványai és útleírásai voltak jelentősek.²²

A Brockhaus-cég székhelyének otthont adó német város, Lipcse kiemelkedő szerepet játszott az európai könyvkereskedelemben. Ez a város a XVIII. századtól, a Frankfurt am Main-i vásárok jelentőségének csökkenésével nemcsak a német, hanem az egész európai könyvkultúra központjává nőtte ki magát. Az év legfontosabb kulturális eseménye a lipcsei könyvvásár volt, amelyet évente kétszer rendeztek meg. A XVIII. század végén már kb. 300 külföldi könyvkereskedő vett részt a vásáron, s a városban kb. 30 kiadó és könyvkereskedő működött. Lipcsének a könyvkereskedelemben betöltött vezető szerepét meghatározta kedvező földrajzi helyzete Európában, valamint az a kormányzati segítség, amit a szász uralkodók privilégiumok adományozásával adtak a lipcsei nyomdászoknak. Sok nyomdász, kiadó és könyvkereskedő telepedett le a városban, hogy kihasználhassák a rendelkezésre álló kedvező lehetőségeket.²³

²¹ Kilián György levele Lipcsébe, Adalbert Theodor Jancoviusnak. Pest, 1862. július 22. JL. III. 1. c. 2. sz. levél.

²² Arthur HÜBSCHER: Hundertfünfzig Jahre F. A. Brockhaus (1805-1955). Wiesbaden, 1955. 11–183.

²³ Karl CZOK: Lipcse város történetéből. In: Lipcse. Útikönyv. Szerk. nélkül. Drezda, 1972. 16–27.

A magyar könyvkereskedelem is szoros kapcsolatban állt a német könyvszakkal, és ez a kapcsolat végig élő maradt a XIX. század folyamán. A fejlett német kereskedelem központjaiban, Frankfurt am Main-ban és Lipcseben a könyv már a XVI. században fontos árucikké vált. A német könyveknek nagy piaca volt külföldön, főleg a német anyanyelvű területeken, de egész Európában is, köszönhetően a német nyelv elterjedtségének és a német nyelvű bölcséleti és szépirodalom nagy képviselőinek (Goethe, Schiller, Heine, Grimm, Hegel, Kant, Nietzsche, stb.). Magyarországon is igényelték a nemzetközi irodalom jelentős műveit, amelyek leginkább Lipcsén keresztül jutottak magyar földre.²⁴

Az előbb elhangzottak tudatában kijelenthetjük: nem véletlen, hogy Adalbert Jancovius éppen a lipcsei Brockhaus-cég alkalmazásából került át a pesti Kilián-könyvkereskedéshez.

2. A „Kilián és társa” könyvkereskedés

Jancovius Adalbert 1862-től kezdve több mint ötven éven át a Kilián-cég alkalmazásában állt, és hűséges maradt a családi vállalkozáshoz.

A Kilián család első könyvesboltja még a XVIII. század végén indult be. *Kilián Ádám* 1794-ben már egyedüli tulajdonosa az Egyetem téri kereskedésnek, és ebben az évben maga mellé vette testvérét, Györgyöt, így az üzlet ezen túl „Kilián testvérek” néven működött tovább. 1809-től, bátyja elhunytától 1819-ig *György* lett az egyedüli tulajdonos, majd halála után felesége, Rozália vette át a cég irányítását. Közben maga a kereskedés többször is átköltözött: először a Ferenciek terére (ma: Károlyi utca 3.), azután a Váci utcába, végül a Dorottya utcában rendezkedtek be.

1832-ben *ifj. Kilián György* is boltot nyitott a Váci utca 1–3. alatt. 1842-ig Aster Lajossal együtt „Kilián és társa” néven vezették az üzletet, ezután György egészen 1863-ig egyedül, amikor új társként fia, Frigyes lépett be az üzletbe. Az apa 1869-től már csak a kiadói részleget irányította, a boltot a fiú vezette, 1873-tól pedig már mindkét feladatot Frigyes látta el. Az apa, György 1877-ben hunyt el, és az általa alapított Váci utcai üzlet 1898 tavaszáig állott fenn.

A családi vállalkozás méreteit és forgalmát tekintve soha nem került be a magyar könyvkereskedelem fellegvárába, a cégek könyvkiadási mérlegének éves kimutatásai szerint általában a középmezőnyhöz tartozott. Míg például a Franklin Társulat 1877-ben 142 saját kiadású, illetve bizományos könyvet hozott forgalomba, addig Kilián György utóda, Frigyes a listán

²⁴ FÜLÖP Géza: A könyv- és könyvtári kultúra a kapitalizmus időszakában (1789–1917). I. Bp., 1994. 87–89. KÓKAY György: A könyvkereskedelem Magyarországon. Bp., 1997. (a továbbiakban: KÓKAY 1997.) 125–128.

tizenkettediként csupán 21-et. Az 1880-as években aztán a Kilián–könyvkereskedés jelentős szerződést kötött: az Egyetemi Nyomda főbizományosa lett. Ettől kezdve cég könyvforgalmazói tevékenységének egyik fő pillérévé a tankönyvkiadás vált.²⁵

3. Adalbert a Váci utcai könyvesboltban

Hogy mi is lehetett Adalbert Jancovius munkaköre a Váci utcai könyvesboltban, arról nem kapunk teljes képet a családi iratok áttanulmányozása során. Csupán néhány utalás enged bepillantást Adalbert munkájába. Maga a meghívólevél, melyet Kilián György írt számára, nem tartalmazza a pontos munkaköri leírást, valószínűleg a könyvkereskedő-segédeknek volt egy általánosan meghatározott tevékenységi köre, amelyről külön megállapodást nem kellett kötni.

Adalbert egy évvel ideérkezése után, édesanyja 57. születésnapjára írott levelében említi, hogy pesti állása minden tekintetben kezd jobb lenni. Éppen akkor ment el az üzletből a másik segéd, így e munkakörben egyedül maradt. Ezen túl hetente egy napot neki kellett foglalkozni az újságok és folyóiratok előkészítésével is. Ezért a bére havi 80 osztrák forintra emelkedett. Hozzáfűzte, hogy Kilián György minden bizonnyal általában is elégedett a munkájával, hiszen fél éven belül kétszer is megemelte a fizetését.²⁶

Valószínű, hogy Jancovius elsősorban a Kilián–cég külföldi bizományainak felügyelője volt, ezért is lehetett szükség német és francia nyelvismeretére. Erről tanúskodik több fennmaradt levél is.

1866. szeptember 24-i német nyelvű levelében Kilián György arra kéri a Lipcsében tartózkodó Jancoviust, hogy kérdezzen utána Brockhausnál, vajon megérkezett-e már a csomag Türktől Drezdába. Ha nem, akkor Adalbert Lipcséből hazamenet menjen be Drezdába, és sürgesse meg a Pesten már hat hónapja várt könyvek továbbítását.²⁷ Bár a fél éves késés magának Kiliánnak is sok volt, mégis ez a mozzanat jól érzékelteti, mennyire körülményes volt még az idegen nyelvű művek külföldről való beszerzése. A nagyon várt könyveket egyébként a Magyar Múzeum vásárolta, és csak akkor fizet, ha a kezében lesznek a kívánt kötetek.

1899-ből maradt fenn egy Párizsból, a Hotel Continentalból címzett magyar nyelvű levél, melyben a feladó arra kéri Jancoviust, hogy a cég párizsi címére sürgősen küldjön el három francia nyelvű könyvet és egy katalógust

²⁵ GAZDA István: Könyvkereskedők a régi Váci utcában a könyvnyomtatás első száz évében. Bp., 1988. 73–79. KÓKAY 1997. 98–99.

²⁶ Adalbert Jancovius levele anyjához, Dorotheához. Pest, 1863. június 21. JL IV. 13. sz. levél.

²⁷ Kilián György levele Lipcsébe, Adalbert Jancoviushoz. Pest, 1866. szeptember 24. JL III. 1. c. 6.

is. Azon kívül kéri, hogy Adalbert utasítsa a helyi bizományost, hogy igé-nyeit minden tekintetben és gyorsan elégítse ki.²⁸

1910. január 10-én Lipcséből érkezett egy levél Adalbert Jancovius számára, melyben a feladó, Max Weg könyvkereskedő és antikvárius arra kéri pesti ismerősét, hogy a nemrég Pesten elhunyt Dr. Chyzer könyvtárát küldje el neki Lipcsébe.²⁹

Érdekes kéréseknek is eleget tett a Kilián–könyvkereskedés segéde. A Brockhaus családdal is élénk kapcsolatban maradhatott, erről tanúskodik Rudolph Brockhaus egyik levele. 1865. november 10-én írt soraiban arra a szívességre szeretné kérni Adalbertet, hogy a pesti Török-patikából szerezzen be neki aromás szivarokat fogfájás ellen, és küldje el neki postán.³⁰

Fontos megjegyezni, hogy a külföldi könyvkereskedések ügyeik intézésekor személyesen Adalbert Jancoviushoz fordultak, nem pedig a cégveze-tőhöz. Nem feltétlenül kezelték a könyvkereskedő-segédet alárendelt sze-replőként.

A Kilián-cég és ezen belül Adalbert Jancovius kiterjedt szakmai kap-csolatait jól szemlélteti a lipcsei könyvkereskedő-segéd 1912-es jubileumára kapott számos üdvözlés.³¹

4. Adalbert Jancovius a német könyvkereskedelemben

Bár Adalbert 1862-től elsősorban a Kilián-cég alkalmazásában tartotta fenn a kapcsolatot külföldi, elsősorban német kiadókkal, de nem csupán pesti munkahelye révén kötődött továbbra is szülőföldjéhez. A Corvina fo-lyóirat Adalbert haláláról szóló megemlékezésében is olvashatjuk, hogy ő nem csupán a magyar könyvszakma tevékeny tagja volt, hanem a német könyvkereskedelem életében is részt vett (12. melléklet).

Az *Allgemeiner Buchhandlungs-Gehilfen-Verband* Adalbert részére kiállít-ott tagsági kártyája tanúskodik arról, hogy 1872. október 1-jén felvették az egyesületbe.³² Erről a nyomtatványról azt is megtudhatjuk, hogy a német segélyszervezet 16 körzetre osztotta a közép-európai könyvkereskedői tár-sadalmat, a 15. körzet az Osztrák–Magyar Monarchia országait foglalta egy-be, ezen belül pedig a G szekcióhoz tartoztak a Magyar Korona országai, melynek központja természetesen Budapest volt. A Corvina 1920-as meg-emlékezése pedig azt állítja, hogy Adalbert a német segélyegylet nyugdíj- és

²⁸ Wodianer István levele Adalbert Jancoviusnak. Párizs, [1899.] december 24. JL III. 1. c. 10. Magyar nyelvű.

²⁹ Max Weg levele Adalbert Jancoviusnak. Leipzig, 1910. január 10. JL III. 1. c. 19. sz. levél.

³⁰ Rudolph Brockhaus levele Adalbert Jancoviusnak. Leipzig, 1865. november 10. JL III. 1. c. 3.

³¹ Erről a témáról később szívesen részleteztem.

³² Allgemeiner Buchhandlungs-Gehilfen-Verband. *Mitgliedskarte für Herrn Adalbert Jancovius aufgenommen am 1. October 1872.* JL III. 1. d. 1.

segélypénztárának egyben alapító tagja is volt. A családi költségvetés 1880-1881-es kimutatásában is szerepel, hogy rendszeresen fizette az egyesület tagdíját,³³ erről a családi levéltár 1904-ből és 1914-ből is őrzött meg nyugtákat.³⁴ Fennmaradt egy levelezőlap töredéke valószínűleg az 1879-es évből, melyen Adalbert azt kéri, hogy betegpénztári tagságát töröljék, de a nyugdíjkasszának továbbra is tagja kíván maradni.³⁵ A német könyvszakma híreiről pedig legegyszerűbben a Pestre is eljutó, Lipcsében kiadott *Börsenblatt* folyóiratból szerezhetett tudomást. Mint már említettük, rendszeres olvasója lehetett a lapnak, hiszen édesapja leveleiben többször is utalt az újság egyes cikkeire. Az 1880-1881-es családi költségvetés kimutatásában szerepel kiadási tételként egy újság háromhavi előfizetése, de sajnos a lap címét nem említették.

5. „Csak Szorosan” – a magyar könyvkereskedő-segédék egyesülete

Adalbert Jancovius a németországi szakmai egyesületekkel fenntartott kapcsolaton kívül természetesen bekapcsolódott a hazai szakmai szervezetek munkájába is. Így nem csak a német könyvkereskedő-segédék egyesületének volt tagja, hanem a magyar testvérszervezet, a „Csak Szorosan” életében is részt vett. A róla szóló életrajzok mindig megemlítik, hogy a magyar segélyegyletnek 1880-ban elnöki tisztét is betöltötte, tehát úgy tűnik, mintha vezető szerepe lett volna a pesti egyesület akkori működésében. De, mint később látni fogjuk, erről igazából nem volt szó.

Mint az egész könyvkereskedelemben, az egyesület megszervezése terén is a német példa motiválta a szakmabelieket. Az első magyar, könyvkereskedelmi dolgozókat is magába foglaló szervezet 1865-ben alakult Kereskedő Ifjak Társulata néven, melynek Tettey Sándor könyvkereskedő-segéd is tagja volt. Az alapszabályban célként a művelődés és a társalkodás előmozdítása, a magyar nyelv gyökeresítése és művelése, illetve a szükségben lévő pályatársak segítése szerepelt. A társulat könyvárus-segédi részlegét Aigner Lajos, Petrik Géza, Kókai Lajos, Rosenberg (Révai) Leó és Litasy József alkották.

Ezekben az években Pesten egy másik társulás is életre kelt a berlini testvéregyesület mintájára *Krebs* néven, ez már kizárólag a könyvárus-segédéket tömörítette egy szervezetbe. Legfőbb célként a jövedv fenntartását tűzték ki, tehát még nem igazán tekinthető ennek a társaságnak a létrejött szakmai szempontból jelentős ténynek. Igaz, rendelkeztek önálló segélyalappal, és „hivatalos lap” is jelent meg kéziratosszerű kiadásban. Az elnök 1867

³³ A családi pénzügyi kimutatás csonka, 1880. július 3-tól 1881. január 15-ig tartalmaz tételeket. JL III. 1. b. 3.

³⁴ 1904. április 5-i, július 4-i és 1914. április 9-i dátummal. JL III. 1. d. 2-4.

³⁵ Adalbert Jancovius levele H. Kessler könyvkereskedőhöz Lipcsébe. A levelezőlap-töredéken dátum nem olvasható. JL III. 1. c. 7.

szeptemberétől Aigner Lajos volt, aki egy évvel később, 1868 júliusában saját könyvkereskedést nyitott a Váci utcában, így már nem lehetett a szervezet tagja. Utóda Knoll Károly lett a Krebs élén. Egyébként nagyon sok könyvkereskedősegédként kezdte pályafutását, így ismerkedett meg a könyvszakma rejtelmeivel, majd elegendő tőkét gyűjtve később már önálló boltot nyithatott.

A segédek társulása az 1868-as dátum után 1873. május 17-én adott új életjelet magáról, amikor is új közgyűlést tartottak, átdolgozták az alapszabályzatot. Az új szabályzatot a belügyminiszter 1874. április 14-én hagyta jóvá, és nyomtatásban, német és magyar nyelven is megjelentette. A szervezet ekkor vette fel a „Csak Szorosan” nevet. Az egyesület fő céljának a segédek közti kartársias élet előmozdítását tekintette, a szabályzat két évvel későbbi módosításában újabb célkitűzésként hozzáfűzték a könyvkereskedelem, de különösen a segédek érdekeinek képviseletét. Az alapszabályzat kidolgozásánál figyelembe vették a német és osztrák testvérszervezetek alapító okiratait, többek között a berlini „Krebs” Verein jünger Buchhändler, a drezdai Buchhandlung-Gehilfe-Verein és a bécsi Buchfink szabályzatait.

A „Csak Szorosan” egyesületének tagja lehetett minden Budapesten lakó könyv-, mű- és zeneműíró-segéd. Főnökök és vidéki kartársak csak pártoló vagy tiszteletbeli tagok lehettek. A tagdíjat először 60 krajcárban állapították meg, az ebből befolyó összegből fedezték a közös multságok járulékát, azon kívül a kasszából kaptak segílyt a beteg tagok.

1873-ban az egyesületnek 36 budapesti rendes tagja, emellett két pártoló tagja is volt, egy Kalocsáról, egy pedig Bajáról. Közülük hatan az Aigner-cégnél, öten a Lampel-cégnél voltak alkalmazva, Stolp üzletében négy segéd dolgozott, további öt cég 2–2, kilenc pedig 1–1 segéddel képviseltette magát az egyesületben. A kiállított tagnévsor a születési helyeket is feltüntette, innen tudhatjuk, hogy az egyesület öt tisztségviselője közül kettő németországi születésű volt. 1876-ban már mindenki magyar születésű a vezetőségben, a 36 segéd-tag közül pedig hat volt csupán külföldről betelepült, tehát a bevándorolt német könyvárus-segédek aránya a szakmában erre az időre erőteljesen lecsökkent.³⁶

Ezekre a számarányokra azért érdemes figyelni, mert mint minden más szakmában és az élet minden területén, a század utolsó évtizedeire a könyvszakmában is tudatos harc folyt a germanizmus vélt káros hatásai ellen.

³⁶ RÉVAY József: A Magyar Könyvkiadók és Könyvkereskedők Országos Egyesületének ötven éve. Bp., 1929. 32–33. VARGA Sándor: A Magyar Könyvkereskedők Egyletének alapítása. Bp., 1980. 67–72. KÓKAY 121. KISZLINGSTEIN Gusztáv: A Magyar Könyv- és Zeneműkereskedő Alkalmazottak Országos Egyesületének („Csak Szorosan”) negyvenéves története. Bp., 1913. (a továbbiakban: KISZLINGSTEIN 1913.) 11–16. Az alapító tagok névsorát hozza: SENNOVITZ Adolf: A „Csak Szorosan” budapesti könyvkereskedő-segédek egyesületének története. Bp., 1898. (a továbbiakban: SENNOVITZ 1898.) 8.

Adalbert Jancovius neve nem szerepel az 1873-as tagnévsorban, nem tudjuk, hogy már kezdetektől tagja volt-e a szervezetnek. Mielőtt megnéznénk, milyen szerepet játszott később a „Csak Szorosan” életében, szenteljünk egy kis figyelmet a könyvkereskedelemben lezajlott germán–magyar vitára. Ezáltal főszerelőnk tevékenységét és a vitához való viszonyulását is jobban megérthetjük.

6. A germán–magyar vita

A német kultúra túlzott befolyása elleni küzdelem megnyilvánulásait a könyvszakma berkeiben leginkább két folyóirat: az 1878-ban alapított *Corvina* és az 1901-ben induló *Csak Szorosan* hasábjain figyelhetjük meg.

A *Corvina* harmadik megjelent számában még a német üzleti nyelv létjogosultságáról írt a lap egyik szerzője. Szerinte ez a nyelv Európához köti a magyar könyvkereskedelmet, és egyébként is sok német könyvkereskedő dolgozik magyar földön.³⁷

Lipcse kiemelkedő szerepét mindvégig elismerte a magyar szakma is, hiszen nem csak minden német könyvárusnak, hanem nagyon sok külföldinek is állandó bizományosa és lerakata volt a híres német kereskedővárosban.³⁸

A germanizáció elleni harc azután a lap 1881/3. számával indult, amikor az egyik cikkíró felszólította a szakmát, ne germanizáljanak. Ezt a vitát német nyelvű körlevelek kibocsátása váltotta ki, a cikkíró magyar nyelvű körlevelek kiadását követelte.³⁹ A cikk másokat is arra indított, hogy a magyar nyelv védelmére keljenek. A folyóirat egyik nem sokkal későbbi számában, reflektálva a vitaindító cikkekre, azt kérte a szerző, hogy a folyóiratban egyáltalán ne jelenjenek meg német nyelvű cikkek, hirdetések, és egyáltalán, a német nyelv használatát szüntessék meg az üzletvezetésben.⁴⁰ Ferenczi Bernát azonban a lap hasábjain a német nyelv védelmére kelt. Hangsúlyozta, hogy nem kell túlságosan siettetni a magyarosodást, ne essenek szélsőségekbe, egyébként is sokat köszönhetnek a német kultúrának.⁴¹ Még ugyanabban a számban F. C. Wilkens is Ferenczi mellé állt, és vádolta Csáthyt a germanizáció elleni cikkéért, megemlítve, hogy ő is ugyanúgy használja a német nyelvet, még az újságírásban is.⁴² Egy későbbi számban a szerkesztő

³⁷ SEELIGER, Carl: Unsere Geschäftssprache. = *Corvina* I/3. 1878. október 2. 19.

³⁸ Lipcse és a német könyvkereskedelem. (Dehn Pál után A. K.) I. = *Corvina* III/19. 1880. június 28. 73–74. II. = *Corvina* III/23. 1880. augusztus 18. 91.

³⁹ CSÁTHY Károly, ifj.: Néhány szó a leszámolásról és a magyarosodásról. = *Corvina* IV/3. 1881. február 20. 11–12.

⁴⁰ KORMOS Alfréd: A könyvárusok és a német nyelv. = *Corvina* IV/6. 1881. március 31. 22.

⁴¹ Ferenczi Bernát könyvkereskedő hozzászólása uo. 22–23.

⁴² F. C. Wilkens hozzászólása uo. 23.

arra hívta fel a figyelmet, hogy nem a magyarosodást kell fő célként kitűzni, hanem a megfelelő szakképzettség elérését kell szorgalmazni a szakmában dolgozóknál. Szerinte az a fontos, hogy kvalifikált fiatalokat vegyenek fel a könyvkereskedésekbe. „A magyarosodás pedig hadd menjen a maga természetszerű útján!” – kérte a szerző.⁴³

Érdekes jelenség, hogy a szakma képviselői ugyanazon folyóiraton belül, két táborra szakadva küzdöttek a germán vita kapcsán. Az újságban megjelenő német nyelvű cikkek elleni kirohanások mindenesetre hatástalannak maradtak, az évek során folyamatosan — bár nem minden számban — jelentek meg német írások. Az ezek ellen való tiltakozás sem volt állandó, csak időről-időre újult ki az ellentét.

Nehezen állt át a magyar könyvkereskedői társadalom az üzleti életben a magyar nyelv kizárólagos használatára. Erről a lassú és nehéz váltásról szólt egy 1887-ben, Révai Samu által elhangzott előadás is, mely a „Csak Szorosan” egyesület estélyén hangzott el:

„Német járszalag, német szellem voltak mérvadók, német a forrás, német az észjárás, német a könyvvezetés, szóval az egész ügykezelés német volt hazánk egyik legfontosabb, de az irodalom közvetítésére, sőt annak felvirágoztatására legjelentékenyebb, legmérvadóbb kereskedelmi osztály körében. A könyvkereskedők jó nagy része még elképzelni sem bírta, hogy ezt az üzletet magyar szellemben és a magyar nyelv alkalmazása mellett vezetni lehessen. Csak későn, midőn a nemzeti nyelv más osztályokban gyökeret vert, és a közéletben mindinkább tért hódított, mikor a közönség és a sajtó megpirongatta megrögzött németiségben mozgó néhány kartársunkat, akkor tudta csak egyik-másik könyvárus magát nagy nehezen eltökélni arra a nagy áldozatra, hogy a nemzeti nyelvnek tért engedjen üzleti ügykezelése körében.”⁴⁴

A magyarosodás folyamatának egyik egyértelmű jele volt a névmagyarosítás, névváltoztatás. Sennovitz Adolf, a Corvina szerkesztője ironikus formában, humoreszknak feltüntetve próbálta felhívni a figyelmet arra, hogy ily módon is kifejezhető, sőt kifejezendő a magyar öntudat felvállalása. 1888-ban a Corvina hasábjain utalt a Magyar Könyvkereskedők Egyesületének 1888. évi névjegyzékére: a 191 tag közül 90-nek német neve volt. Sennovitz számára nagy ellentmondásnak tűnt, hogy magyar könyvkereskedők német neveket viseljenek. Ajánlatokat is adott néhány kollégája névváltoztatási lehetőségeire:

Lauffer Vilmos – Futó

Zipser – Szepesi

Aigner Lajos⁴⁵ – használja nemesi előnevét, az Abafit

⁴³ Reflexiók. (Spectator) = Corvina IV/8. 1881. április 30. 29-31.

⁴⁴ RÉVAI Samu: Nemzeti irodalmunkról és a magyar könyvkereskedelemlről. I. = Corvina X/13. 1887. május 10. 54-57. II. = Corvina X/14. 1887. május 20. 58-59. III. = Corvina X/15. 1887. május 30. 62-63. Az itt olvasható részlet a II. közleményben olvasható.

⁴⁵ Aigner a Könyvkereskedők Egyesületének akkori elnöke volt.

Franke Pál – Ferenci
 Horovitz Lajos – Horogi, Horgosi vagy Hortobágyi
 Mehner Vilmos – Ménesi.⁴⁶

Kiszlingstein Sándor nem hagyta válasz nélkül Sennovitz humorizálását. A szerkesztőnek magának is névváltoztatást ajánlott, miszerint nevét megváltoztathatná Szegedire, ha már annyira zavarja őt az idegen hangzású név. Szembehelyezkedvén Sennovitz nézeteivel azt írta: *„Különben azt hiszem, hogy sokkal többet tesz az ember, ha német vagy bármily idegen hangzású névvel, tisztán érző és hazáját szerető szívvel és működésével oda törekszik, hogy a hazának és szakmájának becsületére váljék, mintha szép magyar hangzású névvel ezekre szegyent hoz.”*⁴⁷

A német nyelv továbbra is jelen maradt a Corvina hírközléseiben, a folyóirat a névmagyarosítás vitáját követő számban a Magyar Könyvkereskedők Egylete új alapszabály-tervezetét magyar és német nyelven egyaránt közölte.⁴⁸

1892-ben újabb germanizáció elleni tiltakozás színtere volt a könyvkereskedők lapja. A cikkíró felhívta a figyelmet a Magyar Földrajzi Társaságnak a helynevek magyar használatáról szóló határozatára, és ezzel kapcsolatban hozzáfűzte: *„Ezt a határozatot ajánljuk kartársainknak is figyelmébe, s ha szívökre veszik ezt, bizonyára nem kapunk több megrendeléseket Franz von Csáthy & Comp.-tól Debreczin-ből, se Julius Szolcsányitól in Erlau vagy Ludwig Gömörítől in Szegedin és sok más tősgyökeres magyar kartártól, akik ezt a germanizálást – szeretnők hinni – nem szándékosan úzik, hanem a Bach-korszakból származó, megörögzött rossz szokásból. Hála Isten, ma már nem élünk olyan időket, hogy mint még 1868-ban is, egyes kiadók a Néptanítók lapjában német nyelven merték magyar kiadványait magyar tanítóknak kínálni! Ma minden egyes magyar könyvkereskedőnek állást kell foglalni a magyar állameszme s a magyar nyelv érdekében, ha nem akarja a hazafiatlanság súlyos vádját magára vonni!”*⁴⁹

A könyvkereskedő-segédek „Csak Szorosan” című lapja 1901 és 1910 között jelent meg, néhány cikk még ezekben az években is napvilágot látott a germanizáció problémája kapcsán. A lap első évfolyamának egyik számában a szerkesztőség a lipcsei Börsenblatt azon vádjára válaszolt, mely szerint a „Csak Szorosan” egyesületének tagjai sovíniszták.⁵⁰ Ezt a véleményt valószínűleg olyan megnyilvánulások válthatták ki, mint a szerkesztőség egyik

⁴⁶ Magyarosodjunk! (Spectaculator sec.) I. = Corvina XI/30. 1888. október 30. 127. II. = Corvina XII/21. 1889. július 30. 82–83.

⁴⁷ KISZLINGSTEIN Sándor: Magyarosodjunk! Válasz Spectaculator sec. humorizálására. = Corvina XII/21. 1889. július 30. 83.

⁴⁸ A „Magyar Könyvkereskedők Egylete” alapszabályai. = Corvina XII/22–23. 1889. augusztus 20. 86–95.

⁴⁹ Germanizálók a könyvkereskedelemben. (Név nélkül, a „Vegyések” rovatban.) = Corvina XV/10. 1892. április 10. 40.

⁵⁰ Válasz a Börsenblattnak. (Név nélkül.) = Csak Szorosan I/6. 1901. október 20. 1–3.

1906-os felszólítása, melyben arra kérték a Magyar Könyvkereskedők Egyesületét, hogy lépjen fel a brassói Zeidner nevű kartárs ellen (H. Zeidner in Kronstadt, Ungarn), mert cége következetesen németül levelez minden magyar könyvkereskedővel és kiadóval.⁵¹

7. Adalbert Jancovius és a „Csak Szorosan” Egyesület

Hogyan érezhette magát a Németországból idetelepült ifjú könyvkereskedő-segéd az idegeneket már korántsem olyannyira elfogadó környezetben? Adalbert egy olyan időszakban került ide hazánkba, amikor elvárták, hogy az idegenek is valamilyen módon kifejezzék új hazájukhoz való hűségüket és elkötelezettségüket. Mennyire felelt meg ő ezeknek az elvárásoknak? Joggal érezhette, hogy a magyar közélet minden területén, így a könyvkereskedelemben is felszínen lévő német-magyar ellentét valamilyen állásfoglalásra kell, hogy kényszerítse.

1880-ban, nagyon rövid ideig Jancovius Adalbert volt a „Csak Szorosan” elnöke. Hogyan került az elnöki székbe, és miért mondott le oly hamar a tisztségéről?

Két munka is készült az egyesület történetéről, az egyiket Sennovitz Adolf írta 1898-ban, a másikat Kiszlingstein Gusztáv 1913-ban, a szervezet 40 éves fennállásának emlékére.

Sennovitz szerint az 1880. január 10-i közgyűlésen az akkori elnök, Deutsch Zsigmond bejelentette, hogy nem kíván többé hivatalt vállalni.⁵² A közgyűlés Jancovius Adalbertet választotta meg elnökké, *Gombássy Imrét* pedig alelnökké. Titkárrá *Szoller Károlyt* szavazták meg, akiről Sennovitz megjegyezte, hogy német lévén a germánságot az egyesületbe is „átplántálta”. Az év első ülésén német nyelven tárgyalták az ügyeket, ezért az egyik tag, *Endrényi Imre* felháborodva tiltakozott. Sennovitz szerint Jancovius csak ezt az egy ülést vezette le, azután lemondott. A március 25-i ülésen már *Gombássy Imrét* választották meg az egyesület vezetőjének.⁵³

Kiszlingstein az 1880-as év kapcsán az új germán szellem egyesületben való megjelenését, és a már említett Endrényi – a szerző szerint érthető – tiltakozásait említette meg. Ezen kívül nehezményezte a sok rendkívüli tisztikarpótló közgyűlést.⁵⁴

Megfigyelve az egyesület tisztikari összeírásait, láthatjuk, hogy Adalbert sem 1880-as elnöksége előtt, sem utána nem viselt semmilyen tisztséget az egyesületben. Ez rendkívüli, hiszen általában az egyesület tisztikarában éveken át

⁵¹ Germánizmus. (Név nélkül, a „Hírek” rovatban.) = Csak Szorosan VI/2. 1906. február 20. 10.

⁵² Deutsch Zsigmond 1877–79 között volt elnök, majd *Gombássy Imre* 1880–83-as elnöksége után újra vállalta ezt a hivatalt. KISZLINGSTEIN 1913. 54.

⁵³ SENNOVITZ 1898. 16.

⁵⁴ KISZLINGSTEIN 1913. 17.

ugyanazon személyeket láthatjuk változó beosztásban. Mielőtt valaki az elnöki székig eljutott, általában más tisztségben is kipróbálta magát. Kiszlingstein az új germán szellem érvényesülését említette az 1880-as évben, lehetséges, hogy Jancoviust mint tősgyökeres lipcseit a német szellem képviselői alkalmasnak látták arra, hogy az ő elnöksége révén megfelelő módon legyen képviselve a németiség a magyar könyvkereskedő-segédek körében. De úgy tűnik, hogy Adalbert az első germán-magyar vita után úgy döntött: nincs kedve részt venni ilyen jellegű vitákban, és valószínűleg önmaga is sértettnek érezhette magát Endrényi kirohanása miatt, hiszen talán épp azért folyt német nyelven a közgyűlés, mert Adalbert nem tudott eléggé jól magyarul. Az 1920-as Corvinában megjelenő életrajz szerény emberként tüntette fel, és a családban is evangélikus vallását komolyan gyakorló, mélyen hívő, szelíd, békeszerető embernek ismerték. Ez is közrejátszhatott abban, hogy sikerült rábeszélni: vállalja az elnökséget. De érezhette, hogy az olyan jellegű vitákba való bekapcsolódás, ami az egyletben folyt, nem illik egyéniségéhez. Ezért mondhatott le tisztségéről, és ezért nem vállalt a későbbiekben semmilyen tisztséggel járó kötelezettséget. Csak 1884-ben, az év eleji tisztújító ülésen vezette le még korelnökként a választást⁵⁵, egyéb információink nincsenek egyleti munkájáról. A Corvina folyóiratban ezen túl csak a ségédek kirándulásainak kapcsán említik nevét: 1883-ban túravezetőként kísérte el az egylet tagjait a budai hegyekbe⁵⁶, egy 1884 júliusi kiránduláson pedig még tősztot is mondott az egyletre, ezek után őt magát is kocintással éltették.⁵⁷

8. Pénz, műveltség és hivatástudat – a könyvkereskedő-segédesség próbakövei

Már írtunk arról, hogy Adalbert 60 osztrák forint havi fizetésért jött Pestre, ezt az összeget Kilián György már a következő évben 80 forintra emelte.⁵⁸ Az 1880-81-es családi kimutatásban szerepel még a bevételi oldalon a családfő fizetése, ez akkor átlagban 115 forint volt.⁵⁹ Hogy milyen életszínvonalat engedett meg ez az összeg a Jancovius család számára, azt majd egy későbbi fejezetben fogjuk látni. Most arról próbálunk képet adni, milyen alapvető problémákkal kellett megküzdenie a könyvkereskedő-segédi rétegnek, annak a meglehetősen szűk csoportnak, melynek Adalbert is tagja

⁵⁵ A „Csak Szorosan” könyvkereskedő-segédek egylete január 16-án tartott közgyűléséről. (- n. -) = Corvina VII/4. 1884. február 10. 15–16.

⁵⁶ A budai hegyek között. (A „Csak Szorosan” egylet kirándulása alkalmából.) (-ft -l) = Corvina VI/23. 1883. augusztus 30. 94–95.

⁵⁷ A „Csak Szorosan” egylet kirándulása. (-ft -l) = Corvina VII/21. 1884. július 30. 84.

⁵⁸ 20–21, 26. jegyzetek.

⁵⁹ JL III. 1. b. 3.

volt. A helyzet megvilágításához újra csak a két szaklap, a *Corvina* és a *Csak Szorosan* cikkei nyújtottak segítséget.

Természetesen az egyik állandó problémát a segédek nem megfelelő anyagi helyzete jelentette, úgy érezték, nem méltányolják széleskörű műveltséget igénylő munkájukat. A *Corvina* egyik 1881-es számában egy szegedi segéd arra hívta fel a figyelmet, hogy rossz anyagi helyzetük, alacsony fizetésük miatt vetemedett egyik együletbeli társuk sikkasztásra.⁶⁰

1884-ben a *Corvina* arról tudósított, hogy a „*Csak Szorosan*” egylet korábbi elnöke, Gombássy Imre más életpályára szándékozik lépni, a Ganz Rt.-nél levelező beosztásban vállalt állást.⁶¹ Tizenhét éven át volt könyvkereskedő-segéd, mielőtt úgy döntött, hogy pályát módosít. Lehetséges, hogy őt is rossz anyagi körülményei készítették a váltásra? A pénz hiánya erősebb volt a hivatástudatnál? Vele szemben annál inkább értékelendő Adalbert Jancovius erős elhivatottsága és nagy hűsége, melyet a könyvkereskedelem és a Kilián-cég felé egyaránt tanúsított. Talán szelíd, békeszerető természete sem készítette őt arra, hogy változtasson, új lehetőségeket keressen, emellett tényleg nagyon szerette a Váci utcai könyvesboltban hosszú évtizedeken át végzett munkáját. Ezt bizonyítja, hogy 1889 júniusában írt levelében bevallja apjának: neki köszönheti, hogy könyvkereskedő lett, és ebben a hivatásban boldognak és elégedettnek érzi magát.⁶²

A másik állandóan felmerülő probléma a segédek szakképzettségének hiánya, és ezzel kapcsolatban egy tanonciskola felállításának szükségessége. A „*Csak Szorosan*” egylet minden évben meghirdetett egy pályázatot a segédek és tanoncok számára, amelynek témája szinte mindig arra kereste a választ, hogyan lehetne emelni a segédek műveltségi szintjét. Az 1887-es pályadíj nyertese, *Ranschburg Győző* munkájában két utat kínált a segédek helyzetének javítására: 1. könyvkereskedő-segédek számának megszorítása, 2. a könyvkereskedő gyakornokok határozott minősítése.⁶³

A századforduló utáni években már rendkívül sürgetővé vált egy tanonciskola felállítása a könyvkereskedők számára. A „*Csak Szorosan*” egylet a probléma okát a segédek főnökeinél is kereste, szerintük munkaadók nem tanítják ki rendesen a tanulókat, akik rossz kiképzést kapnak.⁶⁴ Az 1902. év eleji közgyűlés egyik fő témája a tanonckérdés volt. A gyűlésen támogatták azt az ötletet, miszerint a segédtanoncoknak minimum négy év középiskolai

⁶⁰ Amin szintén „javítani” kellene! Egy veterán segédtől. (S. A. Szeged) = *Corvina* IV/20. 1881. szeptember 20. 79–81.

⁶¹ Gombássy Imre más életpályára lép! (Lévai) = *Corvina* VII/35. 1884. december 20. 139–140.

⁶² Adalbert Jancovius levele édesapjának, Franz Moritznak. Budapest, 1889. június 5. JL IV. 23. sz. levél.

⁶³ RANSCHBURG Győző: Mikép fokozható a könyvtárosi sarjadék szellemi tehetsége, és mikép javítható ezzel kapcsolatban a könyvkereskedői segédek anyagi helyzete? = *Corvina* VIII/15. 1885. május 30. 58–60.

⁶⁴ A „*Csak Szorosan*” pályázata. (Libris) = *Csak Szorosan* I/8. 1901. december 20. 2.

végzettség után még három éven át kellene gyakornokoskodni, mialatt alkalmuk lenne az irodalomtörténet megfelelő elsajátítására.⁶⁵ Ebben az évben az egyesület a tettek mezejére is lépett, beindították ugyanis a régóta tervezett tanonciskolát.⁶⁶ Lapjuk májusi számában már arról számoltak be, hogy sajnálatos módon nincs pénz egy tanonc-tankönyv kiadására, amire pedig nagy szükségük lenne.⁶⁷ Fontosnak tartották, hogy a könyvkereskedő „élő katalógusként” álljon készen a vevők számára.⁶⁸ Szükségesnek vélték, hogy a tanoncok felvételénél ellenőrizzék iskolai előképzettségüket, vajon mennyi ismeretük van a magyar irodalomtörténetről.⁶⁹ Az egyesületi lap 1902 novemberi számában egy tervezetet is leközltek, melyben összefoglalták, mit is kell elsajátítani a tanulóknak a tanonc-szakiskolában:

1. Sortiment⁷⁰ ismeret
2. Kiadóhivatali szokások és teendők
3. Bizományosi osztály kezelése
4. Kereskedelmi levelezés, különös tekintettel a könyvkereskedelemre, és az ezzel kapcsolatos könyvvezetés
5. A magyar irodalomtörténet ismertetése
6. Szerzői jog és sajtótörvény magyarázata.⁷¹

Tudjuk, hogy Jancovius Adalbert segédi munkaköre speciális jellegű volt, hiszen az ő elsődleges feladata a külfölddel való kapcsolatfenntartás lehetett. Valószínűleg alaposabban ismerte a német irodalomtörténetet, mint a magyart, melyet csak már itt, hazánkban ismerhetett meg. Minden bizonyosan nem ő volt a hiányos szakképzettségű könyvkereskedő-segédek élő példája, hiszen — mint ahogy már említettük — az ifjú Jancovius egy olyan iskolába járt még otthon Lipcsében, melyhez hasonlólt Budapesten csak 1902-ben állítottak fel. Négy évig gyakornokoskodott a világhírű Brockhaus-cégnél, tehát ide Magyarországra már alapos ismeretekkel és megfelelő gyakorlattal érkezett. Az ő műveltsége és szakképzettsége inkább példa lehetett a könyvkereskedő pályát választók számára.

⁶⁵ Közgyűlésünk. (Név nélkül.) = Csak Szorosan II/2. 1902. február 20. 1-3.

⁶⁶ Tanfolyamunk. (Név nélkül.) = Csak Szorosan II/4. 1902. április 20. 1-2.

⁶⁷ A könyvkereskedelemről. (Homo Sum - Egy libris) = Csak Szorosan II/5. 1902. május 20. 2-3.

⁶⁸ A könyvkereskedelemről. (Homo Sum) = Csak Szorosan II/9. 1902. szeptember 20. 2-3.

⁶⁹ Közgyűlés előtt. (Idem) = Csak Szorosan II/10. 1902. október 20. 2-4.

⁷⁰ A szortiment-üzlet a könyvkereskedelem egyik ága a részletüzlet (sorozatok megrendelésre történő vásárlása részletfizetéssel), a kolportázs-üzlet (házalással történő könyveladás), a bizományosság és az antikvár-üzlet mellett. Azt a könyvkereskedést jelenti, mely a kiadótól átvett könyveket árusítja, áruit fix rendelésre vagy bizományi elszámolásra kapja a kiadótól, tehát a mai könyvesboltnak felel meg. BIRÓ 1936. 464.

⁷¹ A tanonc-szakiskola. (Könyves) = Csak Szorosan II/11. 1902. november 20. 3-4.

9. Az 1912-es jubileum

Adalbert Jancovius 1912 augusztusában ünnepelte a Kilián-céggel fennálló fél évszázados munkakapcsolatát. Ez az évforduló különösen nagy figyelmet kapott mind a magyar, mind a német szakmai berkekben, hiszen egy olyan személy munkásságáról volt szó, aki a szerény anyagi körülmények ellenére hűséges volt szakmájához, és nagy szaktudásával mintaként állhatott a többi könyvkereskedő-segéd előtt. Nézzük meg, kiknek a jubileumi köszöntése és üdvözlete maradt fenn számunkra:

1. Allgemeiner Deutscher Buchhandlung–Gehilfen–Verband. Lipcse, 1912. júl. 31.
2. Samueller néven távirat Budapestről
3. A „Csak Szorosan” egyesület távirata
4. Oskar Lechner távirata Klammamsemeringből
5. Dr. Heinrich Károly kereskedelmi akadémiai tanár üdvözlete névjegykártyájára írva
6. G. Kretzelmar levele Bécsből
7. Josef Dostal (Ehrenberg kölcsönkönyvtár) levele Bécsből
8. Carl Schwarz üdvözlete Sopronból
9. Hans Hoffmann levele Bécsből
10. Unterstützung–Verein Deutscher Buchhändler und Buchhandlungsgehülfen, Berlin
11. Otto Berthold – az Allgemeinen Deutschen Buchhandlungs Gehilfen–Verband elöljárójának levele.⁷²

A családi emlékek között is fennmaradt pár újságkivágás a jubileumi ünnepelésről.⁷³ A pesti *Politisches Volksblatt* 1912. augusztus 9-i számában pár soros megemlékezés mellett Adalbert Jancovius fényképét is leköszölte. Kiemelte, hogy az ünnepelt számos gratulációt és üdvözlét kapott ebből az alkalomból.⁷⁴

A *Pesti Hírlap* 1912. augusztus 3-i számában írt az eseményről (11. sz. melléklet). A könyvkereskedők folyóirata, a *Corvina* természetesen egy hosszabb megemlékezésben tekintett vissza Jancovius életére (10. sz. melléklet).

⁷² JL III. 1. e. 1–11.

⁷³ G[ustav] J[äger]: Ein seltenes Jubiläum. = Oesterreichisch-ungarische Buchhändler-Correspondenz LIII/30. 1912. július 24. 413. Jubiläum. (Név nélkül, a Personalnachrichten rovatban). = Börsenblatt für den Deutschen Buchhandel 179. sz. 1912. augusztus 3. 9014. A *Corvina* és a *Pesti Hírlap* adatait lásd a függelékben (10–11. sz. melléklet), a *Politisches Volksblatt*-t a következő jegyzetben. JL III. 1. f. 1–2.

⁷⁴ Jubiläum. (Név nélkül, a „Vom Tage” rovatban.) = *Politisches Volksblatt* XXXVIII/188. 1912. augusztus 9. 4. A fénykép az 5. oldalon található, a függelékben közöljük. JL III. 1. f. 5.

Az üdvözetek és köszöntések feladóinak sorát tekintve még biztosabbá válik azon megállapításunk, hogy mire is terjedt ki Adalbert Jancoviusnak a Kilián-könyvkereskedésben betöltött munkaköre. A sok, Bécsből és Németországból érkező levél tanúsítja a pesti könyvkereskedő-segéd külfölddel való élénk és intenzív kapcsolatát. Adalbert egész munkássága során a külföldi bizományi lerakatokkal való kapcsolatfenntartás terén tevékenykedett, így a cégen belül speciális feladatot látott el, ezért is lehetett olyan nagy visszhangja a jubileumnak.

A JANCOVIUS–CSALÁD NYELVI ASSZIMILÁCIÓJA

Az általunk vizsgált család érdekes példáját adja a fővárosi kisebbségek nyelvi asszimilálódásának a dualizmus évtizedeiben.

A vidéken élő román, szerb, szlovák és a dél-magyarországi sváb parasztok próbáltak megakadályozni, vagy legalábbis fékezni a nyelvi asszimilációt. Ez a törekvés sokkal erősebben hatott a nőkre, akik ritkán kerültek ki az otthoni környezetből. A különböző nemzetiségű fiatal férfiakra és a gyermekekre általában szabadabban hatottak a magyar kulturális és egyéb asszimiláló hatások. Ebben a beolvadást korlátozó törekvésben kivételt képeztek azok a nők, akik cselédlányként elszegődve dolgoztak a városokban, főként Budapesten. Sok idegen ajkú parasztleány volt, aki munkája során megtanult magyarul. Ezeknek száma pedig nem volt elhanyagolható, hiszen a cselédtartás általános tendencia volt a középosztályi rétegeknél, és a cselédek számarányát tekintve az idegen ajkúak túlreprezentáltak voltak, hiszen a törpebirtokos parasztságban, a városi proletáriátusban és a szegény kispolgárságban is nagyobb volt a számarányuk, mint a társadalom egészében.⁷⁵

A cselédlányok és más, városokban munkát vállaló idegen ajkú lányok asszimilációs folyamatának jó példája *Anna Rekava* is, aki 1868-ban lett Adalbert felesége. Házassága előtt a pesti belváros egyik vendéglőjében szolgált fel, ott is ismerkedett meg későbbi férjével. Szlovák nemzetiségű, katolikus vallású volt, a Felvidéken, a Hont megyei Hodrus⁷⁶ községben született 1842. június 2-án.⁷⁷ Minden valószínűség szerint, akárcsak férje, ő is megtanult magyarul.

⁷⁵ KARÁDY Viktor: Egyenlőtlen elmagyarosodás, avagy hogyan vált Magyarország magyar nyelvű országgá? = Századvég 1990/2. 159–193. (a továbbiakban: KARÁDY 1990.) 181.

⁷⁶ Hodrusbánya (Hodritsch bei Schemnitz, Hodruš) Selmecbánya mellett fekszik, a század végén már Selmec- és Bélabánya törvényhatósági jogú város része. A magyar korona országainak helységnevtára 1898. Szerk. Jekelfalussy József. Bp., 1899. 264.

⁷⁷ 1939. július 28-án kelt keresztelési igazolásának eredetije és másolata: JL II. 3. 12. a–c.

A német anyanyelvű Adalbert és a szlovák anyanyelvű Anna családjában a német nyelv volt a domináns. Férj és feleség németül levelezett egymással, Adalbert gyermekeihez írott levelei is mindvégig német nyelvűek voltak. 1919. december 18-i, Ottó fiához intézett sorait is ezen a nyelven írta, csupán a boríték címzése volt magyar nyelvű.⁷⁸ Valószínűleg Adalbert – habár megtanulhatott valamilyen szinten magyarul – mindvégig a német nyelvet preferálta a társadalmi érintkezés terén, még a családjában is. Erre jó példa, hogy mélyen hívő ember lévén minden étkezést imával vezettek be a családi asztalnál; ezt mindig németül mondták.⁷⁹ Igaz, hogy idővel keresztnévét Adalbertől Bélára magyarosította, és ezután az iratokban általában ez szerepelt, de a nevek magyarosítása általános elvárás volt az idegenekkel szemben, így ez önmagában nem bizonyíték arra nézve, hogy az új név felvételével együtt az idegen anyanyelvű személy tiszta magyar önazonosság-tudattal is rendelkezne. A névmagyarosítás legfeljebb az ebbe az irányba tartó folyamat korai jelének tekinthető. Adalbert egyébként a francia nyelvet is ismerte, iskolai bizonyítványában szerepel francia nyelvtudásának minősítése is. Anna, habár levelei csak német nyelvtudásáról tanúskodnak, valószínűleg beszélte a szlovák és a magyar nyelvet is.

Bár a XIX. század utolsó évtizedeiben a fővárosi németek is nagy asszimilációs nyomásnak voltak kitéve, mégis – Karády Viktor szerint – „a századforduló Budapestje ... idős német ajkú kereskedőjének — aki kialakult német nyelvű vevőkörrel bírt — nem volt igazán érdemes magyarul megtanulnia, míg fiának vagy unokájának igen, hiszen ezen az „áron” az utóbbiak könnyebben válthattak pályát, esetleg megnyerhetővé vált számukra egy szélesebb (például a magyar úri) vevőkör...”⁸⁰ Adalbert nyelvi asszimilálódásának mértékét valószínűleg az is csökkentette, hogy őt éppen lipcsei, német volta miatt alkalmazták a Kilián–könyvkereskedésben, a német könyvkereskedelemmel való intenzív kapcsolattartás végett. Munkájának tehát kulcsfontosságú eleme volt német nyelvtudása.

Gyermekeik: Ottó, Imre, Árpád és Kálmán anyanyelvi szinten ismerhették a német nyelvet, hiszen szüleikhez írt gyerekkori leveleik és köszöntők ezen a nyelven íródtak.⁸¹ Ők már nyilván magyarul is anyanyelvi szinten tudtak, és az apa tudatosan törekedhetett arra, hogy fiai magyarnak érezzék magukat. A fiúk nem is kerülhettek volna a magyar nyelv alapos ismerete nélkül cégvezetői, hivatalnoki pozíciókba. Már a keresztnévek kiválasztásában is

⁷⁸ Jancovius Adalbert levele fiának, Ottónak. A boríték magyar címzése: *Nagys. Jancovius Otto urnak. Budapest II, Erőd utca 12. II. emelet.* Budapest, 1919. december 18. JL IV. 25. sz. levél.

⁷⁹ Dr. Ravasz Árpádné, szül. Jancovius Margit szóbeli visszaemlékezése.

⁸⁰ KARÁDY 1990. 177. Pest-Buda, illetve Budapest németiségének asszimilációjához lásd még: FÓNAGY Zoltán: A budapesti németek lélekszáma a 19–20. században. = *Németek Budapesten.* Szerk.: Hambuch Vendel. Bp., 1998. 76–84.

⁸¹ JL V. 9–14. sz. Az utolsónak verses része közölve a függelékben: 8. sz. melléklet.

tetten érhetjük valamilyen szinten ezt a tudatos ösztönzést, az Árpád és a Kálmán ugyanis tipikus magyar nevek. Ugyanakkor a névadás is inkább még a kettős nemzettudatra utal, ha megnézzük az első két fiú első és a többi fiú második keresztnévét is. Az első két gyermek a *Felix*, illetve a *Rudolf* nevet kapta. Ottó második keresztnéve *Richard*, Árpádé *Johann*, Imréné *Franz*, három tipikus német név. Csupán Kálmán a kakukktójas ebben az esetben, mert ő a *Dezső* nevet kapta második keresztnévként.

Érdekes emléke a családi nyelvhasználatnak, hogy a levelek között találtam egy, a szülőknek szóló magyar nyelvű köszöntő versikét is (9. sz. melléklet). Ezt minden bizonnyal Kálmán írhatta, aki nem szeretett németül beszélni. Nemegyszer előfordult, hogy szülei németül feltett kérdéseire magyarul válaszolt. Tény azonban, hogy Adalbert fia, *Ottó* családjában is még elsősorban németül beszéltek. A nagyobbik lánnyal, *Ilonával* magyarul kommunikáltak, de a kisebbik lány születésekor elhatározták, hogy németül fognak beszélni vele a nyelv könnyebb elsajátítása érdekében. A ma is élő kisebbik lány, *Margit* négy éves koráig nem is tudott magyarul, csak németül. Ottó családjában tehát kétnyelvűség uralkodott, az anya egyik lányával magyarul, a másikkal németül beszélt. Sőt, Ilona is németül szólt Margithoz, mert csak ezt engedték meg. Margit emlékei szerint a családi étkezések voltak a legérdekesebbek: amikor az egész család együtt volt, akkor általában mindenki németül beszélt, hogy közös legyen a nyelv. Az unokák, Margit és Ilona a nagyszülőkkel, Annával és Adalberttel csak németül társalogtak.⁸² Tehát, úgy tűnik, még a következő generációban is erősebb volt a német öntudat, mint a magyar, bár feltehető, hogy a nyelvhasználat és a nemzeti-öntudat nem függött össze ilyen szorosan.

Hanák Péter szerint a már XVIII. században Budára és Pestre beköltözött németek idekerülésük után nem sokkal magukat *hungarusnak*, német nyelvű magyarországinak nevezték, külföldön őket *Ungardeutsch*-ként emlegették. Később ezek az őslakos németek a dualizmus éveiben, sőt előbb is, amikor már erős kényszert éreztek a nemzeti öntudat kifejezésére, elmagyarosodtak, beolvadtak a magyar középosztályba. A magyar öntudat vállalása egyébként társadalmi rangemelkedést is jelentett. Érdekük volt új identitásuk kifejezése, ellentétben a falusi svábokkal és erdélyi szászokkal, akik erősen kötődtek német öntudatukhoz, és jobban is őrizték is azt.

Hanák az asszimilációnak három fokát különböztette meg. Az asszimiláns az első szakaszban új otthon választ, de még nem döntötte el, hogy lakhelye vagy új hazája lesz-e az ország. A letelepedő már valamilyen fokon megtanulja a befogadók nyelvét, alkalmazkodik szokásaikhoz, de az eredeti közösség nyelve és tradíciója a meghatározó. Az asszimiláció második szakaszában már kettős kötődés alakul ki a betelepülőben, kétnyelvűvé válik,

⁸² Dr. Ravasz Árpádné, szül. Jancovius Margit szóbeli visszaemlékezése.

mindkét közösséghez lojális, a benne kialakult kettőség harmonizálására törekszik. Hanák szerint a dualizmus idején sok asszimiláns ebben a szakaszban élt. Az asszimiláció utolsó foka a beolvadás, amikor a külföldi származású emberek már a befogadó nemzet nyelvén, kultúráján nevelkednek, gondolkodásban és érzelmeikben elmagyarosodtak.⁸³

Feltételezhető, hogy Adalbert sokáig az asszimiláció első fokán állt, hiszen rokonainak küldött leveleiben sokszor honvágyának ad hangot. Fiaiban minden bizonnyal már élt kettős kötődés, bár otthon többnyire németül beszéltek, mégis valamilyen módon már magyarországinak, magyarnak tekintették magukat, hiszen már itt születtek, a magyar fővárosban nevelkedtek fel, magyar iskolába jártak.

Vajon mennyire hathattak Adalbert Jancoviusra és családjára azok a külső, a magyar elit által a nemzetiségekre kifejtett ösztönzések, melyek szereték volna magyarrá nevelni a nem magyar elemeket? 1867 után ugyanis még tudatosabb lett a magyar kormányzat törekvése arra, hogy növelje a magyarok számarányát az országban, és egyébként is a magyar túlsúlyt az élet minden területén biztosítsa. Főként a germanizmus veszélyeitől óvott a magyar értelmiség, szeretete volna minél előbb megtisztítani a magyar közéletet a német befolyástól. Tisztában voltak azzal, hogy a német kultúrának nagy szerepe volt a magyar kulturális élet fejlődésében, de éppen a Habsburgokkal és Ausztriával való szoros és viharos kapcsolat miatt szeretett volna a magyar közélet minden lehetséges területen függetlenedni a német kapcsolatoktól. Így természetesen a magyarországi németek is a viták középpontjába kerültek, akik hazájuk kultúráját hozták magukkal, és itt is képviselték, csak fokozatosan vették át az itteni szokásokat, életformát, talán nem olyan gyorsan, mint azt elvárták volna tőlük. A dualizmus korában elvárás volt a hazafiság állandó kifejezése, még apró dolgokban is. Ha valaki nem felelt meg ezeknek a törekvéseknek, a sajtó támadásait hívta ki maga ellen.

Glatz Ferenc egyik tanulmányában hangsúlyozta, hogy a nálunk letelepedett németek „nem mint a magyarelles germanizáció elemei, annak képviselői jelentek meg a Kárpát-medencében, hanem mint s z a k e m b e r e k, mint különböző szakértelem letéteményesei”. Ugyanakkor arra is rámutatott, hogy egyrészt a német nacionalizmus a magyarországi német kultúrfölény meglétét hangsúlyozta, másrészt a magyar nacionalizmus a németek kulturális-technikai fölényét irigységgel szemlélve németellenességet ültetett el a hazai társadalomban.⁸⁴

⁸³ HANÁK Péter: Polgárosodás és asszimiláció Magyarországon a XIX. században. = Történelmi Szemle 1974/4. 513–536. Különösen az 519–520. oldalak.

⁸⁴ GLATZ Ferenc: A magyarországi németiség az ipari fejlődés korában. In: 300 éves együttélés. A magyarországi németek történetéből. Szerk. Hambuch Vendel. I-II. Bp., 1988. I. 87–97. (a továbbiakban: GLATZ 1988.) 89.

Glatz szerint Magyarország számára a fejlettebb polgári kultúra elsősorban a németiség révén jelenik meg. Valóban: Jancovius Adalbert családja, bár életkörülményei nem a középosztályhoz sorolták, mégis, életvitelében felette állt a kispolgári rétegnek. Adalbert neveltetése révén, Lipcsében kialakult szokásait magával hozva egy fejlett polgári kultúra képviselője volt, ha csak szakmai képzettségét nézzük is. Elég azt megemlítenünk, hogy már az 1850-es években olyan kereskedelmi szakiskolába járhatott szülővárosában, Lipcsében, amilyen intézmény felállítására a magyar könyvszakma még a század végén sem volt képes. Érdekes életrajzi adalék az is, hogy Adalbert rendszeresen lottózott Lipcsében sógora, Max Reichart segítségével. Max megjátszotta a Pestre szakadt rokon szárait, és leveleiben beszámolt a húzások eredményeiről.⁸⁵ A német származású polgár tehát még évtizedekkel szülőföldjétől való elszakadása után is kötődött hazájához, hogy az ott megszokott életvitelét folytathassa, mivel új otthona erre nem minden esetben tudott lehetőséget adni.

Glatz Ferenc tanulmányában a korabeli újságolvasási szint bemutatásával is próbálta érzékeltetni a németek magas kulturális színvonalát. 1900-ban a Magyarországon forgalmazott hírlapok és folyóiratok 51,25 %-a még mindig német nyelvű volt, 1910-ben ez az arány 46,6 %. Ez persze nem tükrözi a példányszám tekintetében fennállt arányt. Ilyen szempontból is azonban az arány nem felel meg a magyarországi társadalom nemzetiségi összetételének. 1900-ban a példányszám szerint 30 % a német nyelvű folyóiratok aránya a magyar nyelvűek 61 %-ával szemben. A hazai németiség sokoldalú újságolvasó volt, sokféle újságot olvasott, járatott. Adalbert is figyelt az újságok híradásaira. Minden bizonnyal olvasta a *Corvina* és a *Csak Szorosan* szakmai folyóiratokat, azon kívül a lipcsei *Börsenblatt*-ot is, amelynek cikkeire apja többször utalt leveleiben. 1912-es könyvkereskedői jubileumáról pedig egész kis gyűjtemény gyűlt össze a róla szóló újságcikk-kivágásokból, amelyeket a család megőrzött az utókornak.⁸⁶

Általánosságban a német nyelvű lakosság újságolvasási kultúrája messze túlszárnyalta a magyar anyanyelvűekét. Ez természetesen annak is köszönhető, hogy a német területeken az újságkultúra évtizedekkel előtte járt a magyarországinak, és az onnan betelepülők magukkal hozták az újságolvasás szokását.

Ha a magyarországi szaklapok nyelvi megoszlását nézzük, még feltűnőbb a német fölény. 1891-ben a szaklapok 62 %-a német nyelvű volt, csupán 18,9 %-a magyar. Még 1910-ben is 53,9 % – 24,67 % az arány a német nyelvű szaklapok javára.⁸⁷

⁸⁵ Max Reichart levelei Adalbert Jancoviusához. Leipzig, 1886. január 26, július 19, 1888. január 16. JL IV. 42–43, 45. sz. levél.

⁸⁶ Lásd a 73-74. sz. jegyzetet.

⁸⁷ GLATZ 1988. 90–91.

A századforduló után érezhetően megnőtt Magyarországon a németellenesség. Glatz ennek okát az 1903-as gazdasági válságban látja, ami után szerinte a magyar anyanyelvű polgárság kezdett riválisként tekinteni a német anyanyelvű polgárságra. Az 1902–1903-ban megjelenő napilapok megteltek németellenes szövegekkel — mutatott rá Glatz. Érdekes adalékként megemlíti Bartók Béla egyik személyes levelét is, melyben az ifjú zeneszerző felháborodva ír arról, hogy édesanyja családtagjai közül sokan nem is tudnak magyarul, holott Magyarországon élnek. Felszólította arra is a címzetteket, hogy hűgát ezen túl ne Elizabeth-nek, hanem Böskének hívják. Bartók családjában egyébként — édesapján kívül — mindenki német volt. A német nyelv használata már nem természetes jelenség Pesten, ott, ahol fél évszázaddal ezelőtt még szinte elengedhetetlen feltétel volt a német nyelvtudás az alapvető emberi kommunikációhoz. Vajon a Jancoviusok hogyan élhették meg ezt a német nyelv létjogosultsága elleni háborút, hiszen ez a nyelv a sajátjuk volt, jobban, mint a magyar? Még a második magyarországi generáció tagjai is a németet használták a családi érintkezésben, így valószínűleg Adalbert családja is érintettnek, megtámadottnak érezhette magát ebben a helyzetben.⁸⁸

Glatz Ferenc az asszimiláció folyamatában a nyelvi asszimilációval szemben a társadalmi, szokásrendi igazodást hangsúlyozza, ugyanis ő ebben a folyamatban egy, a köznapi életben végbement kölcsönös egymáshoz igazodást lát.

Nyelvi szempontból a németek viszonylag gyorsan asszimilálódtak a magyarsághoz. 1880-ban a lakosság 74 %-a beszélt németül, 20 %-a csak ezen a nyelven. 1900-ban viszont már a lakosság 39 %-a tudott csak magyarul. 1880-ban a magyar anyanyelvű lakosoknak csak 18 %-a nem tudott németül, tehát a köznapi életben: a kereskedelemben, iparban teljesen elfogadott volt a német nyelv használata, a magyar anyanyelvűek is szükségesnek tartották ismerni ezt az idegen nyelvet. 1900-ban a lakosoknak már csupán 6,3 %-a nem tudott magyarul.

Általánosságban nézve a századfordulóra a németek nagy része kétnyelvű, ami azt mutatja, hogy általában az ipari és kereskedelmi foglalkozási ágazatok, a mindennapi munkavégzés már megkövetelte a magyar nyelv elsajátítását.

Glatz szerint, ha túltekintünk azon, hogy a nemzeti közösség nem csak nyelvi közösséget, hanem azon túl szokásrendi csoportosulást is jelent, akkor az asszimiláció egy másik szintjét is észrevehetjük, azt, ami a köznapi életben akkoriban végbement. Az effajta egymáshoz igazodásnak egyik legjellemzőbb motívuma, amikor különböző nemzetiségből származók házasodtak össze: szerb, horvát, magyar, szlovák, német polgárok gyermekei. A

⁸⁸ GLATZ 1988. 92.

különböző etnikumok más-más szokás- és viselkedésrendet hoztak magukkal, és ezek a házasságban vagy másfajta társadalmi érintkezésben sűrűlődtak, illeszkedtek egymáshoz. Ez a folyamat kevésbé látványos, mint a nyelvi asszimiláció, és látni kell benne a kölcsönösséget – állítja Glatz. A szokás- és viselkedéskultúrában a magyarságra ugyanúgy ragadtak rá más nemzetiségekre jellemző tulajdonságok, mint ahogy a nem magyar nemzetiségűekre magyaros vonások. Így az eredeti nyelv elvesztése után is a különböző szokás- és viselkedésrendek elemeikben továbbéltek, és sokszínűséget kölcsönöztek a kisebb közösségeknek.⁸⁹

A családi emlékeket, levelezéseket nézve a Jancovius családban a német elem uralkodó szerepét érzékelhetjük. Bár a szlovák származású Anna minden bizonnyal szintén magával hozta saját népének szokásait, a férj nyelvének, nemzetiségének erőteljesebb kulturális hatása dominált a családban.

A JANCOVIUS-CSALÁD HÉTKÖZNAPIJAI

1. Életszínvonal, anyagi körülmények

Milyen életkörülményeket volt képes teremteni Adalbert, a Váci utcai Kilián-könyvkereskedés segéde családja számára? Milyen nevelést biztosított fiai számára, milyen lehetett az a családi légkör, ahonnan aztán a fiúk kiléptek, és saját családot alapítottak? Ezekre a kérdésekre próbálunk most választ adni.

A család anyagi körülményeire néhány fennmaradt számla és a már említett 1880–81-es családi költségvetés ad tájékoztatást. Az egyik, számunkra nagy jelentőségű számlát 1868. július 30-án, néhány nappal Anna és Adalbert házasságkötése előtt állították ki Jonas Mayer bútorkereskedésében (7. sz. melléklet). A vőlegény teljesen új családi háztartást próbált berendezni, hiszen szinte minden típusú bútordarab szerepel a vásárolt kellékek között: két ágy, dívány, hat szék, éjjeliszekrény, fiókszekrény, stb. A vásárolt bútorok mind alapvető használati eszközök egy szolid polgári háztartásban. Adalbert csak a legszükségesebbeket szerezte be, így is — az 1863. évi egyhavi jövedelmét figyelembe véve — körülbelül háromhavi fizetését szánta eljövendő közös otthonuk berendezésére. Az egyetlen nem alapvető használati eszköz egy Bécsben készült pianinó volt, melyet Adalbert 1868. augusztus 21-én, két héttel a házasságkötés után vásárolt.⁹⁰ A hangszer egyébként többre került, mint az összes vásárolt bútordarab együttvéve (280 Ft). Ennek a hangszernek a jelenléte otthonukban nem csupán reprezentációs eszközként szolgált a család számára, hiszen Adalbert és gyermekei is tud-

⁸⁹ GLATZ 1988. 93–95.

⁹⁰ Joseph Chmel által kiállított számla. Pest, 1868. augusztus 21. JL III. 1. b. 2.

tak zongorázni.⁹¹ A családi emlékek között megtalálható a családfő kézzel írt kottáskönyve 1856-os dátummal, mely többek között valcer-, polka-, mazurka-szövegeket és -kottákat tartalmazott. Adalbert édesapjának írt 1889-es levelében megköszöni, hogy megtanította őt zongorán játszani, mert a zene fellelkesíti és megvigasztalja őt a szomorú órákban.⁹²

Rendkívül értékes a fennmaradt családi költségvetés kimutatása 1880-81-ből, melyben nagyobb tételekben felsorolták havi lebontásban a bevételeket és kiadásokat.⁹³

A bevételi oldalon a családfő fizetése (115 Ft), az előző hónapról áthozott kisebb-nagyobb többlet⁹⁴ és albérleti díj szerepelt rendszeresen. Úgy tűnik, hogy lakásukba – nyilván pénzügyi okokból – albérlet is fogadtak. Adalbert feleségének írott, 1872. szeptember 17-én kelt levelének elején arról számolt be, hogy albérlőjük aznap reggel kiköltözött a lakásból.⁹⁵ Míg a feleség és a gyermekek nyári időszakban kint éltek Budán, az ottani családi ingatlanon, addig a pesti otthonba albérlet fogadtak jövedelepótló megoldásként, vagy talán azért, hogy a lakás ne maradjon kihasználatlan a nyári hónapokban sem.

Állandó kiadási tételként szerepeltek a kimutatásban:

- élelmiszerek
- szolgálólány bére (kéthavonta)
 - zongoraleckék (Bartalus Zongoraiskola, Budai Zeneiskola, Schwartz Zeneiskola)
- hús

További, esetenkénti kiadási tételek:

- ruhadarabok (kalap, nyakkendő, kabát, kesztyű, napernyő), cipők vásárlási, illetve javítási költségei
- újság előfizetés (negyedévente)
- könyvvásárlás

⁹¹ A kor felfogása szerint a zongora a polgári otthon jellegzetes darabja. Egy korabeli ízlésformáló könyvecske, mely bevezetése szerint „nem a dúsgazdagoknak ... , hanem azon nagy középosztálynak, melynek jövedelme korlátolt, de ízlése művelt”, készült, azt írja, hogy a művészeteknek valamilyen formában minden polgári otthonban jelen kell lennie. Egy nagyvilági hölgy [WOHL Janka]: Az otthon. Útmutató a ház célszerű és ízlésteljes berendezésére és vezetésére. Bp., 1882. 51, 57–59. Ezzel az általános vélekedéssel szemben Gyáni Gábor különféle leltárak vizsgálata során arra az eredményre jutott, hogy csak minden második lakás leltárában említenek zongorát. GYÁNI Gábor: Az utca és a szalon. Társadalmi térhasználat Budapesten, 1870–1940. Bp., 1998. 142.

⁹² Adalbert Jancovius levele édesapjának, Franz Moritznak. Budapest, 1889. június 5. JL IV. 23. sz. levél.

⁹³ A kimutatás csonka, a fennmaradt rész 1880. júliusától 1881. decemberéig terjed. JL III. 1. b. 3.

⁹⁴ Az előző hónapról áthozott összeg soha nem haladta meg Adalbert egyhavi jövedelmét, átlagban 30–50 Ft között mozgott.

⁹⁵ Adalbert Jancovius levele feleségéhez, Annához. Pest, 1872. szeptember 17. JL IV. 20. sz. levél.

- háztartási eszközök, kellékek vásárlása (paplan, függönyszövet, tűzifa stb.)
- foghúzás, hajvágás
- csemege-élelmiszer (málna, cukor, mogyoró, alma, szivar)
- színház
- utazási költségek
- tagdíj befizetése a németországi segélyegyletbe
- adó (6 Ft)
- tandíjbefizetés a fiúk iskolájába

Az 1881 decemberi kimutatásban a bevételi oldalon szerepel a Franklin Társulat-i részvény kamatának nyeresége, tehát a család ily módon, részvényvásárlással is részese és támogatója volt a magyar könyvkereskedelemnek.

A család Anna Rekava révén birtokolt egy szőlőt is a budai hegyekben, Anna bátyjával, Jánossal közösen. Ezt az ingatlant a család 1887 februárjában eladta Streck Flórián budaörsi lakosnak.⁹⁶

Nyomon követhető a család lakhelyeinek változása is: Adalbert többször is költözködött a pesti belvároson belül, majd végül, idős korára Budán telepedett meg feleségével. Adalbert házasságkötésekor — az egyházi házassági anyakönyvi kivonat szerint⁹⁷ — a Váci utca 60-as szám alatt lakott⁹⁸, menyasszonya pedig szintén ugyanabban a kerületben, a Göttergasse 19-es szám alatt.⁹⁹ Hogy hol rendezték be a házaspár első közös otthonát, arra nincs egyértelmű adatunk. 1882 és 1886 között szintén a mai Váci utca részét képező V. kerületi Fő út 7-ben,¹⁰⁰ 1887 és 1894 között az Arany János utca 9-ben,¹⁰¹ 1896-ban és 1897-ben az Arany János utca 15-ben laktak,¹⁰² majd 1899

⁹⁶ Fennmaradt a Streck Flórián javára szóló telekkönyvi végzés egy példánya. 818/1887. ikt. sz. 1887. február 13. JL III. 1. a. 4.

⁹⁷ Pest, 1868. szeptember 8. JL II. 3. 13.

⁹⁸ A Váci utca az V. kerület belvárosi részében húzódott. Az 1690-es években Leopold Gasse nevet viselt. Később több szakaszra osztották, a Waitzner Gasse vagy Fő utca nevet az 1750-es évektől a mai Vörösmarty tér és Pesti Barnabás utca közti szakasz viselte. RÁDAY Mihály-MÉSZÁROS György-BUZA Péter: Budapest teljes utcanévlexikona. Bp., 1998. (a továbbiakban: RÁDAY-MÉSZÁROS-BÚZA 1998.) 402. A korabeli Váci utca környékét ismerteti LUKÁCS Lajos: Pest-Buda az 1867-es kiegyezés idején. Bp., 1996. (a továbbiakban: LUKÁCS 1996.) 27–30.

⁹⁹ Az V. kerületi Lipótvárosban lévő mai Október 6. utca viselte 1817-ben a Göttergasse, 1874-ben a Bálvány utca nevet. RÁDAY-MÉSZÁROS-BUZA 1998. 297.

¹⁰⁰ *Jancovius Béla: V. ker. Fő út 7.* Budapesti cím- és lakjegyzék 1882. Kiadja Bp. Főváros Statisztikai Hivatala. Bp., 1882. 453. Ugyanez szerepel az 1883–1884-es, valamint az 1885–1886-os kötetben is: 465., 515.

¹⁰¹ 1887. február 13. Streck Flórián javára szóló telekkönyvi végzés egy példánya. 818/1887. ikt. sz. JL III. 1. a. 4. *Jancovius Béla: V. ker. Arany János utca 9.* Budapesti cím- és lakjegyzék 1891–1892. Szerk. Janszky Adolf. Bp., 1892. 562. Ugyanez található az 1894-es kötetben is. 589. Az V. kerületi lipótvárosi Arany János utca neve máig nem változott. RÁDAY-MÉSZÁROS-BUZA 1998. 67.

és 1904 között a Géza utcában találjuk a családot.¹⁰³ Öt lakhely, mind a Lipótvároson belül. Végül Adalbert és Anna utolsó közös lakhelye Budán, a vízivárosi Hattyú utcában (a mai Széna tér közelében) volt,¹⁰⁴ talán azért költöztek ide, mert az idős Jancoviust már nem kötötte annyira munkahelye a Lipótvároshoz.

A lakások valószínűleg két szobából és konyhából álltak, még az utolsó otthon, a Hattyú utcai is ugyanekkora volt.¹⁰⁵ Szobalányt mindig tartottak, ők általában szlovák származásúak voltak.¹⁰⁶ Ő valószínűleg a konyhában aludt. A lakás méretei nem feleltek meg az akkori polgári középrétegnél általánosan kialakult 3–4 szobás reprezentációs elvárásoknak,¹⁰⁷ mert Adalbert jövedelme ezt nem engedte meg. Anyagi szempontok alapján a család tehát a kispolgári-értelmiségi réteghez sorolható. Az már kérdésesebb, hogy Adalbertnek még a német hazában kialakult polgári mentalitása, általános műveltsége alapján a könyvkereskedő-szolgálat Jancovius mely társadalmi réteghez tartozott igazán. A történészek általában a jövedelmi szempontok, a lakhelyek méretei alapján próbálják a társadalmi rétegeket elhatárolni egymástól, mivel ezek az adatok könnyen feltárhatók. Kérdés viszont, hogy a műveltségi, mentalitásbeli különbségek nem ugyanolyan fontos meghatározói-e egy személy vagy család társadalmi hovatartozásának, még ha ezek sokkal nehezebben ragadhatók is

¹⁰² *Jancovius Béla és Ottó: V. ker. Arany János utca 15.* Budapesti cím- és lakjegyzék 1896–1897. Szerk. Janszky Adolf. Bp., 1897. 695.

¹⁰³ 1899. május 13. és 1900. augusztus 4. A Pesti Hengermalom-Társaság Jancovius Béla nevére kiállított két számlája. Lakcím: *V. ker. Géza utca 7. II. lépcső, III. emelet.* JL III. 1. b. 8–9. 1901 és 1904 között Jancovius Béla Árpád és Kálmán fiaival együtt volt ebbe a lakásba bejelentve. Budapesti cím- és lakásjegyzék 1900–1901. Kiadja a Franklin Társulat. Bp., 1901. 1063. Budapesti cím- és lakásjegyzék 1902–1903. Kiadja a Franklin Társulat. Bp., 1903. 1149. Az V. kerületi Lipótvárosban található Garibaldi utca viselte 1874-ben a Géza utca nevet. RÁDAY-MÉSZÁROS-BUZA 1998. 67.

¹⁰⁴ *Jancovius Béla: II. ker. Hattyú utca 1.* Budapesti cím- és lakásjegyzék 1905–1906. Kiadja a Franklin Társulat. Bp., 1906. 1238. Ugyanez szerepel az 1912-es kötetben is. 1577. Már halála után erre a címre érkezik egy tévesen Janovitz Béla névre címzett levél is a Magyar-Olasz Bank részvénytársaságtól. Budapest, 1921. december 16. JL III. 1. b. 10. A vízivárosi Hattyú utca 1879-ben is már ezt a nevet viselte, eredetileg a Fő utca és Széna tér között futott, ma a Kapás utca és Csalogány utca közti szakasz viseli ezt a nevet. RÁDAY-MÉSZÁROS-BUZA 176. A korabeli Víziváros leírása: LUKÁCS 1996. 97–102.

¹⁰⁵ Dr. Ravasz Árpádné, szül. Jancovius Margit szóbeli visszaemlékezése.

¹⁰⁶ Az 1880–81-es családi költségvetés havi kimutatása és Jancovius Margit, az unoka visszaemlékezése enged erre következtetni.

¹⁰⁷ GYÁNI Gábor: Hétköznapi Budapest. Nagyvárosi élet a századfordulón. Bp., 1995. 47–48. LUKÁCS, John: Budapest, 1900. A város és kultúrája. Bp., 1991. 62–65. HANÁK Péter: Polgárosodás és urbanizáció. Bécs és Budapest városfejlődése a 19. században. In: Uő: *A Kert és a Műhely.* Bp., 1988. 17–62. Különösen a 39–44. oldalak. BUZINKAY Géza: A középosztály lakásiideálja. In: *Polgári lakáskultúra a századfordulón.* Szerk. Hanák Péter. Bp., 1992. (Társadalom- és művelődéstörténeti tanulmányok 10.) 13–26. GYÁNI Gábor: *Polgári otthon és enteriőr* Budapesten. In: Uo. 27–59.

meg, Valószínű, hogy Adalbert csupán anyagi szempontok alapján sorolható a kispolgári réteghez, műveltsége, mentalitása túlmutat ezeken a kereteken.

2. Családi kapcsolatok

Házastársi kapcsolat: Anna és Adalbert

A későbbi férj és feleség kapcsolatának első írásos dokumentuma egy 1867. október 27-én írt német nyelvű levél, melyet Anna írt előző délutáni találkozásuktól indítva. (6. sz. melléklet). Talán a korszakot nézve kicsit meglepő nyíltsággal és őszinteséggel fejezte ki érzéseit, de a levél így egyértelmű bizonyítéka annak, hogy – legalábbis Anna részéről – bizonyíthatóan szerelmi kapcsolatról volt szó. A családi visszaemlékezés szerint egyébként a lány munkahelyén, egy belvárosi vendéglőben ismerkedtek meg, ahol a lány felszolgálóként dolgozott, és ahová Adalbert ebédre szokott betérni.¹⁰⁸ A házasságkötés előttről még két írásos emléket ismerünk, két szerelmes vers, melyet Adalbert küldött választottjának.¹⁰⁹ Úgy tűnik, az ifjú Jancovius szerette költemények idézése által ünnepélyesebb formában kifejezni érzéseit hozzátartozói számára, édesanyjának írott születésnap-i köszöntőihöz is fűzött verseket.¹¹⁰ A családi emlékek közt fennmaradt egy kézzel írott, Schiller verseiből álló gyűjtemény is, mely minden bizonnyal Adalbert tulajdona volt.¹¹¹

A pár házasságkötését 1868. augusztus 6-án tartotta evangélikus szerződés szerint, habár Anna katolikus volt. Tanúnak a császári gyalogságnál szolgálatot teljesítő Dr. Wenzel Zaunmüller orvost és Theodor Lotze könyvkereskedő-segédet kérték fel. Adalbert húga az esküvő előtt két nappal írott levelében fájta, hogy családjukból senki sem lehet ott az egyetlen fiútestvért érintő eme jeles eseményen. A sógornő egyébként az ifjú feleségnek is küldött egy üdvözlő levelet, arra kérte testvérét, adja át neki pár soros köszöntését, amelyet „*remélhetőleg ő nem vesz majd rossz néven*”.¹¹² Mindketten 26 évesek voltak az ünnepélyes egybekelés idején, ami Adalbert esetében szokványos életkor, de akkortájt egy nőnél ez már idős kornak számított.

Az ifjú házaspár levelezése a házasságkötés után is folytatódott, minden bizonnyal azért, mert a nyári hónapokban a feleség és a gyermekek egészen a birtok 1887-es eladásáig a budai ingatlanon laktak, de a családfőt munkahelye

¹⁰⁸ Dr. Ravasz Árpádné, szül. Jancovius Margit szóbeli visszaemlékezése.

¹⁰⁹ *Das Glück der Liebe!* című vers. Adalbert Jancovius levele Anna Rekavához. Pest, 1868. január 24. JL IV. 16. sz. levél. *Treue Liebe* című költemény. Adalbert Jancovius levele Anna Rekavához. Pest, 1868. június 6. JL IV. 17. sz. levél.

¹¹⁰ Jancovius Adalbert levelei anyjához, Dorothea Jancoviusához. Pest, 1863. június 21. és Pest, 1864. június 22. JL IV. 13–14. sz. levél.

¹¹¹ Cím lapján: *Schillers sämtliche Werke zum gebrauchte Hornak Peter*. JL V. 1.

¹¹² Helene Margarethe Jancovius levele bátyjához, Adalbert Jancoviusához. Magdeburg, 1868. augusztus 4. JL IV. 26. sz. levél.

a pesti lakáshoz kötötte. Ezekben a levelekben a férj beszámolt a pesti, és ezen belül a munkahelyi eseményekről, és megosztotta terveit a hétvégével kapcsolatban.¹¹³ A levelekben a férj feleségét Annchen-nek hívta, és Bertiként írta alá írásait. Sajnos a házaspár időskori – 1880-as évek utáni – kapcsolatáról már nincsen sok információnk, a feleség neve csak a németországi rokonok Adalberthez írt leveleiben jelenik meg az üdvözlő formulában.

A családi élet egyébként békés és nyugodt lehetett, ez a gyerekek neveletéséből is kitűnik. Ottó, a felnőtt kort megérő legidősebb fiú később családtagjait mindig arra figyelmeztette: „*Ideges ember nincs, csak neveletlen!*” Ezt az intelmet még édesapjától, Adalbertől tanulta, s a családban szállóigévé is vált, még ma, Ottó már felnőtt korú dédunokái körében is emlegetik.

A lipcsei származású könyvkereskedő-segéd nem volt igazán társasági ember, legtöbbször nem vett részt az egyleti eseményeken sem, ahogy a jegyzőkönyvek és beszámolók is bizonyítják. Franz Moritz Jancoviusnak írt 1889-es levelében azzal indokolja a családtól való nehéz elszakadását, akár csak két hétre is, hogy mivel nincs baráti társasága, télen-nyáron minden estét feleségével és gyermekeivel tölt, akik nagyon közel állnak hozzá.¹¹⁴

Anna 1918-ban hunyt el, két évvel férje halála előtt, 50 évi házasság után. Adalbertet nagyon megviselhette felesége hiánya, 1919. decemberében ugyanis ezt írta fiának: „*Annyira egyedül és elveszettnek érzem magam ebben a világban ...*”¹¹⁵

Szülő-gyermek viszony: Adalbert és fiai

Adalbertnek és Annának hat fiúgyermekke született, akik közül négy érte meg a felnőttkort. Az első két gyermek, az 1869-ben született *Felix* és az 1870-ben született *Rudolf* még kisgyermekkorban, ismeretlen betegségben hunyt el, 1873-ban, illetve 1874-ben. A többi fiú, *Ottó* (1872–1951), *Kálmán* (1876–1930), *Árpád* (1879–1958) és *Imre* (1882–1918) megérte a felnőttkort, és családot alapított.¹¹⁶

A gyermekek és szülők kapcsolatának írásos emlékei is fennmaradtak: a már fentebb említett szülőköszöntők, nagyrészt német nyelvű versikék és levelek, amelyeket Anna és Adalbert különböző ünnepi alkalmakkor kapott.¹¹⁷

¹¹³ Jancovius Adalbert levelei feleségéhez, Annához. Pest, 1871. július 25, 1872. szeptember 17, 1873. július 25, szeptember 13. JL IV. 18–22. sz. levelek.

¹¹⁴ Adalbert Jancovius levele apjának, Franz Moritznak. Budapest, 1889. június 5. JL IV. 23. sz. levél.

¹¹⁵ „*Ich fühle mich so einsam und verloren auf dieser Welt...*” Adalbert Jancovius levele fiához, Ottóhoz. Budapest, 1919. december 18. JL IV. 25. sz. levél.

¹¹⁶ A családi Biblia genealógiai bejegyzései. Másolat. JL I. 1. Dr. Ravasz Árpádné, szül. Jancovius Margit által összeállított családfa. JL I. 3.

¹¹⁷ Mind keltezetlenek. JL V. 1. 9-15.

Mind a négy gyermek a Deák téri evangélikus iskolában kezdte a tanulmányait, később aztán különböző intézményekben folytatták az ismeretszerzést. Ottó és Imre kereskedelmi akadémiát végzett, mely akkoriban érettségit adott.¹¹⁸ Árpád és Kálmán rossz tanulók voltak, az előbbi négy polgárit végzett el az alsóbb osztályok után, az utóbbi pedig a Röser Intézetnél szerzett érettségit, ahová a szülőknek sok tandíjat kellett fizetniük.¹¹⁹ A tandíjfizetést bizonyítja a már többször említett 1880–81-es családi költségvetési kimutatáson¹²⁰ kívül egy fennmaradt nyugta¹²¹ is. Az apa figyelt zenei művelődésükre is, hiszen ahogy az 1880–81-es kimutatás is mutatja, sokat költött a zeneiskolákra, egyidejűleg három intézménynek is fizetett a fiúk taníttatásáért, mindegyik gyerek tanulhatott zongorázni.

Iskoláik elvégzése után a négy fiú értelmiségi pályára lépett. Árpád apja hivatását választotta, könyvkereskedő-segéd lett, és a Toldi Könyvkereskedésben dolgozott. Kálmán szakmai karrierje csúcán a Franklin Társulat cégvezetője volt¹²², tehát ő is a könyvszakmában maradt. Ottó, a legidősebb fiú a Kollerich Drótsodronygyár Ferenc József rakparti irodájának vezetője lett, míg Imre, a legfiatalabb a Ganz gyár hivatalában vállalt munkát.¹²³ Az 1916-os cím- és lakjegyzékben az apa, Béla (Adalbert) könyvkereskedőként, Imre és Kálmán magánhivatalnokként, Ottó pedig irodafőnökként szerepelt.¹²⁴ Imre, a legfiatalabb fiú még szülei halála előtt, 1918-ban tűnt el az olasz fronton, fiát, aki 1919 januárjában született, már nem láthatta.¹²⁵

Adalbert és Anna négy gyermeket nevelt fel, és indított el pályáján. Adalbert apjának írott 1889-es levelében írja, hogy négy fiú tisztességes felnevelése a fővárosban sok pénzbe kerül, főként, hogy neki azt a kevéske fizetéséből kell megtennie.¹²⁶ Mindegyik fiú tisztos polgári életet tudott teremteni saját maga és családja számára, melyhez a szülők gondoskodására és áldozatára is szükség volt.

¹¹⁸ Dr. Ravasz Árpádné, szül. Jancovius Margit szóbeli visszaemlékezése.

¹¹⁹ Dr. Ravasz Árpádné, szül. Jancovius Margit szóbeli visszaemlékezése.

¹²⁰ JL III. 1. b. 3.

¹²¹ 1898. december 1-én Adalbert 50 forintot fizetett be Imre fia tandíjára az 1898/1899-i iskola-évre. JL III. 1. b. 7.

¹²² *Franklin Társulat magyar irodalmi intézet és könyvnyomda – cégvezető: Jancovius Kálmán Bp., Lónyay u. 47.* Budapesti cím- és lakásjegyzék 1928. Kiadja a Franklin Társulat. Bp., é. n. 390.

¹²³ Az egyéb forrásokkal alá nem támasztott adatok Dr. Ravasz Árpádné, szül. Jancovius Margit szóbeli visszaemlékezésére épülnek.

¹²⁴ Budapesti cím- és lakásjegyzék 1916. Kiadja a Franklin Társulat. Bp., é. n. 1238.

¹²⁵ Dr. Ravasz Árpádné, szül. Jancovius Margit szóbeli visszaemlékezése.

¹²⁶ Adalbert Jancovius levele apjának, Franz Moritznak. Budapest, 1889. június 5. JL IV. 23. sz. levél.

ÉRTÉKELÉS

Adalbert Jancovius — *Jancovius Béla*: egy német szakember a magyar könyvkereskedelemben. Szülővárosában, a németországi Lipcsében szerzett szakmai ismereteivel, tapasztalatával hűségesen, több mint ötven éven át szolgálta a magyar könyvkereskedelmet, ezen belül Kilián György és utódainak könyvkereskedését. Egyike volt azoknak a külföldről idetelepült szakembereknek, akik szakértelmükkel hozzájárultak ahhoz, hogy a Magyar Királyság az Osztrák–Magyar Monarchián belül kereskedelmi és kulturális életével is Európa szerves része lehessen. Szakmai kapcsolatai élő kapcsolatként kötötték össze Budapestet Lipcsével és Béccsel. Inkább az európai könyvkultúra hazai képviselőjének tekinthető, mintsem a magyar irodalom külföldi népszerűsítőjének. Hazánknak szüksége volt olyan emberekre, mint Adalbert, aki Európának és hazájának irodalmát képviselte nálunk, hiszen a magyar kulturális élet nem is lehetne sohasem teljes az egyetemes írott kultúra ismerete nélkül. Feladata teljesítése közben családjával a magyar társadalom szerves részévé vált, budapesti lakosként a polgári értelmiség sorait erősítette.

Azon felül, hogy munkája révén az írott kultúra népszerűsítője volt hazánkban, családjában is továbbörökítette a könyv szeretetét. Két fia, Árpád és Kálmán is — ahogy már említettük — a könyvkereskedelem berkein belül dolgozott tovább. A következő generációk tagjai közül is mindig volt valaki, aki a könyvkultúra képviselőjét feladatának tekintette. Adalbert unokája, *Imre* (1919–1957) a Központi Antikváriumban dolgozott, nagy műkedvelő és műgyűjtő hírében állott.¹²⁷ Imre lánya, *Judit* pedig ma a Bajcsy-Zsilinszky úti Nyugat Antikvárium vezetője, alkalmazottja pedig Ottó egyik dédunokája.¹²⁸ A Jancovius név fiúágon is él mindmáig, Imre leszármazottjai révén.

A Jancovius család, mint annyi más, a XIX. században Magyarországon letelepült külföldi család, értékes múltját megőrizve sikeresen beépült a magyar társadalomba. Adalbert példája pedig megerősíthet minket abban, hogy az elkötelezett hivatástudat képessé teheti arra az embert, hogy hazát cserélve és az anyagi szempontokat is háttérbe szorítva találja meg helyét a társadalomban.

¹²⁷ Szájától vonta el a könyvekre kiadott pénzt. Hány rostélyost nem evett meg, hány utazást mulasztott el, csakhogy fétisének áldozzon... A raktár egyik sarkában halmozta fel azokat a köteteket, amelyeket lassanként majd megvásárol, de jövedelmét tekintve száz évre lett volna szüksége. Minden könyv lelőhelyét ismerte. Fültnúja voltam, amikor egy ritka Lovik-kötet után tudakozódó vásárlónak így felelt: „Egy példány van belőle.” – és megnevezte azt a győri ügyvédet, akinek a birtokában van. KELLÉR Andor: Jancovius és a könyvek. In: Uő: A titkos lakó. Bp., 1962. 204. Az eredetileg az Esti Hírlapban megjelent cikk töredéke a családi hagyatékban: JL VI. 3.

¹²⁸ Szikora Katalin: Könyvszeretet – hetedíziglen. = Magyar Könyvgyűjtő I/7. 2001. szeptember. Antikvária rovat. 12–13.

FÜGGELÉK

Válogatás a Jancovius család irataiból

1.

Lipcse, 1857. április 6.

A Szent Tamás iskola tanúsítóánya és jellemzése Jancovius Adalbertről.

Schulzeugniß

Adalbert Theodor Jancovius, geboren in Lindenau bei Leipzig den 4. October 1842. hat seit Ostern 1854 das hiesige gymnasium zu St. Thomä besucht und von da an zuerst den Unntericht der Sechsten und später den der fünften Klasse genossen. Bei guten Fähigkeiten und beifallswerther Fleiße hat derselbe auch in seinen Kenntnissen recht befriedigende Fortschritte gemacht. Dabei ist aber auch sein sittliches Verhalten ununterbrochen ein seher lobenswerthes gewesen, was fast niemals zu irgend einer ernsteren Unzufriedenheit geboten hat. Die Schule entläßt ihn daher unter den besten Hoffnungen für seine Zukunft, ihn mit ihren Segenswünschen begleitend.

Leipzig, am 6. April, 1857.

Professor S. G. Stallbaum
Rector der Thomasschule

Forrás: JL II. 3. 3.

2.

Lipcse, 1860. április 8.

Adalbert Jancoviusnak a lipcsei könyvkereskedő-iskolában kiállított bizonyítványa.

Zeugniss für Adalbert Theodor Jancovius
Schüler der 1en Classe
der Buchhändler Lehranstalt zu Leipzig

Betragen:	1
Fleiss:	2
Fortschritte in Deutsche Sprache:	2a
Französischer Sprache:	2b
Handelwissenschaft:	1b
Literaturgeschichte:	2

Ostern, 1860.

Dr. Paul Möbius director

Forrás: JL II. 3. 4.

3.

Lipcse, 1862. május 7.

Adalbert Jancovius tanúsítványa a Brockhaus-cégnél töltött tanulóiidejéről.

Lehr-Zeugniss

Herr Adalbert Theodor Jancovius, von hier gebürtig, hat von Ostern 1857 bis dahin 1861 bei mir den Buchhandel erlernt und seitdem in meiner Buchhandlung als Inhülfe gearbeitet. Bei seinem Abgange aus meinem Inschäfte, welcher auf mein Anrathen geschieht, um ihn Gelegenheit zu bieten, auf den buchhändlerischen Betrieb außerhalb Leipzigs kennen zu lernen, ertheile ich Hern Jancovius gern das Zeugniß, daß in ihn einen fleißigen, sittlichguten junger Mann kennen gelernt habe, und daß er alle ihn übertragenen Arbeiten stets zu meiner Zufriedenheit ausgeführt hat. Ich nehme Interesse an seinem ferneren Wohlergehe und wünsche, daß er ihn recht bald gelingen möge, eine neue Stellung zu finden, die den oben angedeuteten Zwecke entspricht.

Leipzig, 7. Mai 1862.

Friedrich Albert Brockhaus

Forrás: JL II. 3. 5.

4.

Pest, 1862. július 3.

Kilián György levele Adalbert Jancoviushoz, mely tartalmazza a könyvkereskedő állásajánlatát.

Herrn Adalbert Theodor Jancovius in Leipzig

Pest 3/7. 1862.

Ihr Schreiben vom 26ten von Mai habe ich erhalten, und wenn Ihnen nachstehende Bedingungen conveniren, so soll es mich freuen Sie von 1ten August bei mir begrüßen zu können.

Monatlich: Florens 60 Österreichischer Währung

Neujahr: 50

Reisegeld: 40

Für Kost, Quartier und Frühstück haben Sie zu sorgen.

Bei obigen Salair soll es nicht lange bleiben, wenn ich sehen werde, daß Sie die Ihre übertragenen Arbeiten pünktlich besorgen.

Mein Empfehlung nebst herzlichen Grüß bitte an Herr Brockhaus ausgerichten, und ersuche bei folgende Zetteln an das Geschäft zu übergeben.

Einer baldigen Antwort sehe entgegen.

Ihr ergebenesten

Georg Kilian

Forrás: JL III. 1. c. 1.

5.

Pest, 1866. június 19.

Kilián György tanúsítóánya arról, hogy Adalbert Jancovius az ő könyvkereskedésének alkalmazottja.

Zeugniss

Herr Adalbert Jancovius aus Leipzig hat vom 1ten August 1862 bis zum heutigen Tage in meiner Buchhanlung als Gehilfe gearbeitet, und während dieser Zeit durch seinen Fleiß Umsäht in Erledigung der ihm übertragenen Arbeiten, sowie durch sein bescheidenes und sehr gesittetes Benehmen meine Zufriedenheit erworben.

Pest, den 19. Juni 1866.

Georg Kilian
Universitäts Buchhändler

Forrás: JL III. 1. c. 4.

6.

1867. október 27.

Anna Rekava levele Adalbert Jancoviushoz.

Geehrter Herr Jancovius!

Der gesternige Nachmittag war einer der schönsten und heitersten meins Lebens. So wie süßer Traum schnell verschwindet, so verschwinden einige Stunden, wie flüchtige Augenblicke, in Ihrer werthen Gesellschaft. Mit Wahrheit kann ich sagen, daß ich an Ihrer Seite die seligsten Stunden verlebte.

Ich küße Ihrer Herz und Mund mit Achtung, und bin
Ihre ergebene dienerin

Anna Rekava

27. October, Nachmittag $\frac{3}{4}$ 6¹²⁹ Uhr.¹³⁰

Forrás: JL IV. 15. sz. levél.

¹²⁹ A szövegben helytelenül 3/6.

¹³⁰ A dátumot utólag Adalbert Jancovius jegyezte a levél aljára.

7.

1868. július 30.

Jonas Mayer pesti bútorkereskedésének Jancovius Adalbert számára kiállított számlája.

JONAS MAYER

MÖBEL HANDLUNG

PEST

Ecke der Götter und Baadgasse

zur russischen Kaiserin

BUTOR KERESKEDÉS

PESTEN

Bálvány és fürdőutcza sarkán

orosz czárnőhöz czimzet házban

Zwei Chiffoner

Ein Schupladkasten

Zwei Betten

Ein Anlagtisch

Ein Divan

Sechs Sessel

Ein Nachtkastl

Ein Szugräsl

Ein Szeyl

Ein Toiletszügl

Ein Wehskesten

vier Rohr sessel

Ein Nehtisch

Forint 238

Forrás: JL III. 1. b. 1.

8.

K. n. [1880-as évek]

[Jancovius Ottó] köszöntő levele édesapja, Adalbert születésnapja alkalmából.

Ich nahe mich zum Winzenfeste
Recht herzlich heute auch heran,
Und wünsche, wünsche alles Beste
Dir für die ganze Lebensbahn.

Daß sich in schönster Blüth enthalte
Von frohsinn leise angefacht,
Dein Lebensglück und sich gestalte
In steten Glanz, in steter Pracht.

Daß ruhig auf dem Lebensmeere
 Sanft gleite hin dein Lebenskahn,
 Kein Sturm sich rege, und ihn störe
 Auf seiner stillen, schönen Bahn.

Forrás: JL V. 1. 14.

9.

K. n. [1880-as évek]

[Jancovius Kálmán] újévi köszöntő levele szülei részére.

Kedves Szüleim

Vegyétek jo kívánságom
 E nagy napnak regelén:
 Hogy a mit csak ti kívántok
 Ez új évben legyen meg

Adja Isten főképp hogy én
 Jó gyermeketek legyek
 Hogy miattam szomorusság
 Soh se érje szívetek

Sőt adja hogy örömtöket
 Mindennap nevelhesem,
 Titeket pedig boldogan
 Isten soka éltesen.

Forrás: JL V. 1. 15.

10.

1912. július 30.

A „Corvina” folyóirat ünnepi megemlékezése Jancovius Béla munkásságáról.

Félszázados jubileum. Ötven év egy egész emberöltő, boldog, aki egészségben megélheti. Hát még ennyi ideig könyvárusnak lenni! Félszázadon át szolgálni kitartóan, hűséggel egy helyen, egy cégnek a kötelékében. Ez nem csak dicséretet érdemel, nem csak méltó az elismerésre, hanem mint a kitartó munka követendő példája, mintaképpül szolgáljon az ifjú nemzedék előtt. Ötven év! Mily változáson ment át azóta a magyar könyvkereskedelem. És a

jubiláns még állja helyét ennyi év után is. Valóban ritka szívós természete, szelíd családi élete, munkakedve és rajongó pályaszeretete tették ezt lehetővé. És még egy fontos momentum, mely egyúttal alapja, mondhatni védőbástyája a kereskedelemnek általában, de különösen a könyvkereskedelemnek. Ez pedig azon intim jellegű szinte családi jó viszony, mely főnök és alkalmazott között annak idején fennállott és több helyen szerencsére még most is megvan. Mert sehol nincs oly szoros kapcsolat a főnök és munkatársai között, mint éppen a kereskedelemben, különösen azonban a mi szakmánkban.

Jancovius Béla az ünnepelt, ki most 1912. augusztus 3-án tölti be Kilián Frigyes utóda cégénél 50 éves szolgálati idejét. 1842-ben született Leipzigban, ugyanott elvégezvén iskolai tanulmányait, a már akkor is világhírű F. A. Brockhaus céghez került, hol négy évig mint tanuló s egy évig mint segéd volt alkalmazásban. Nehéz idők jártak akkor még a fiatal könyvárusra. Öt év volt a rendes tanulási idő, melyért még külön díjat kellett a szülőknek fizetniük. Ünnepeltünknek is öt éves szerződése volt, de mert jeles tanuló, sőt az azidőben megnyílt könyvárusi szakiskolában, hol is naponta reggelként 6-8-ig volt a tanítás, kitüntetésben is részesült, de mert egyébként is szorgalmasan végezte teendőit, egy évvel, előbb tehát már négy év után felszabadult. Birtokosa lett az akkor szokásban volt Lehrbriefnek, 1862-ben egy évi segédeskedés után meghívást kap Kilián Györgytől Budapestre. Akkor persze még inkább német, mint magyar volt a könyvkereskedelem, azt elfogadva, azóta megszakítás nélkül itt látjuk ténykedni hazánkban.

A honpolgárságot elnyerve 1868-ban már megnősül és négy fiu gyermekkel, köztük két könyváruossal gyarapította családját és szakmánkat. A jubiláns annak idején az egyesületi életben is részt vett, sőt 1880-ban a „Csak Szorosan” egyesületének elnöki tisztségét is vállalta. Mi régiek igen jól ismerjük a derék öregurat, kivel igen sokszor együtt elmulattunk. A fiatalabb kartársak azonban már nemigen ismerik, mert az utóbbi években csak elvontan családjának élt.

Adná meg neki a Mindenható, szívből kívánjuk mindnyájan, hogy még számos éven át teljes egészségben élhessen és büszkén, sőt örömteli szívvel gondolhasson vissza erre a valóban ritka jubileumra. Az ünnepély a jubiláns egyenes kívánságára szűkebb családi körben folyt le.

Forrás: Jäger [Gusztáv]: Fél százados jubileum. = Corvina XXV/21. 1912. július 30. 144. — JL III. 1. f. 4.

11.

1912. augusztus 3.

A Pesti Hírlap megemlékezése Jancovius Béla jubileumáról.

Ötven éves szolgálati jubileum. A Kilián-féle fővárosi könyvkereskedés személyzete megható módon nyilvánította ma a cég 50 év óta működő üzletvezetője, Jancovius Béla iránti elismerését. A jubiláns érdemeit a személyzet élén Noseda Tivadar cégtulajdonos üdvözlő beszédek keretében méltatta, s ezután a személyzet tagjai baráti vacsorára gyűltek össze. J. B. 1842-ben született Lipcsében, s miután a Michaeli-féle collégiumot elvégezte, a Brockhaus cég szolgálatába lépett. Kilián György meghívására 1862-ben Pestre jött, 1868-ban megszerezte a magyar állampolgárságot, s érdemei elismerésül a magyarországi könyvkereskedők „Csak Szorosan” egyesülete 1880-ban elnökévé választotta.

Forrás: N. N.: Ötven éves szolgálati jubileum. = Pesti Hírlap „Napi hírek” c. rovat, XXXIV/183. (1912.) augusztus 3. 15. — JL III. 1. f. 3.

12.

1920. március 19.

A Corvina folyóirat megemlékezése Adalbert Jancovius haláláról.

Halálozás. A közelmúlt napokban a régi könyvárus gárda egyik becsült, érdemes, szerény tagját, Jancovius Bélát kísértük utolsó útjára. Az elhunyt 1842-ben Leipzigben született, 1857-1861-ig részben mint gyakornok, részben mint segéd az F. A. Brockhaus cégnél volt alkalmazásban. 1861-1862-ig Leipzigben az akkor alakult „Buchhändler Lehranstalt” hallgatója volt. 1862. augusztus 1-én Kilián György magyar egyetemi könyvárus meghívására Pestre jött és 1918. november 30-ig, tehát 56 és negyed évig a cég, illetve ennek utódai „Kilián Frigyes” és „Kilián Frigyes utódai” szolgálatában állott. Az elhunyt úgy a német, mint a magyar szakma egyesületi életében is élénk részt vett s egyike volt a német nyugdíj- és segélypénztár megalapítóinak. Emlékét kegyelettel fogjuk megőrizni.

Forrás: N. N.: Halálozás. = Corvina. „Vegyes hírek” rovat, XLIII/11. 1920. március 19. 62.

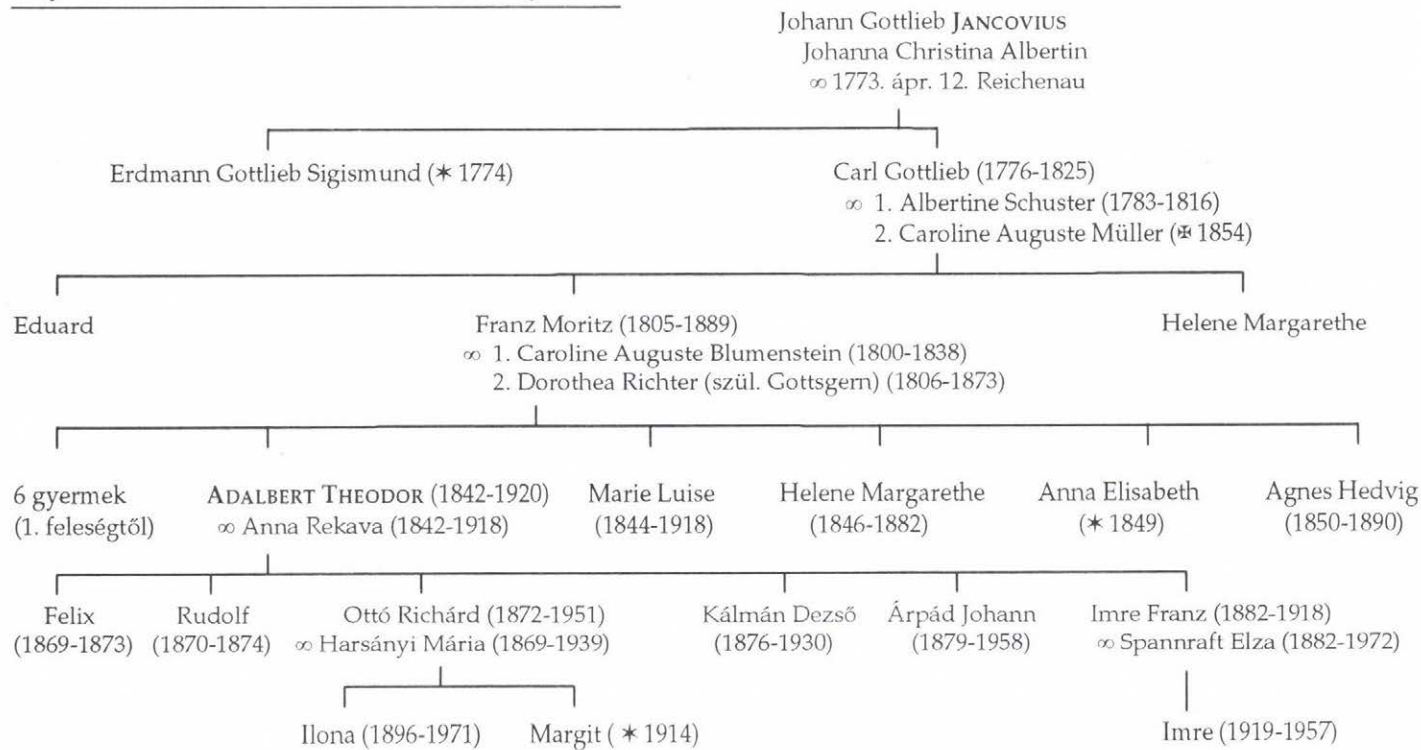
A Jancovius-házaspár a századfordulón

A Jancovius család a századfordulón

Ülnek (balról jobbra): Ilona, Ottó lánya; Anna Rekava és férje: Adalbert Jancovius.
Állnak (balról jobbra): Ottó és felesége: Harsányi Mária; Rau Ida és férje,
Jancovius Kálmán; Jancovius Imre és Árpád.

A JANCOVIUSOK CSALÁDFÁJA

SUMMARY

RENÉ SCHILDE**The Sense of Vocation and Identity within the Jancovius Family
A German bookseller in the Hungarian book trade**

The members of the Jancovius family come from the Germanized Slavic tribe of the Sorbs, who lived in the province of Lausitz in Germany. One of their ancestors, Franz Moritz, had lived in Leipzig and worked for the Brockhaus firm as a master printer. His son, Adalbert Jancovius (1842-1920), the main focus of this study, had studied at Leipzig, and then worked in the Brockhaus bookstore for five years. In 1862, he came to Pest at the invitation of György Kilián, became an assistant of his bookshop and remained in this position for more than fifty years. His duties included the supervision of the firm's commissions abroad. He played an active part in the Hungarian bookshop-assistants' trade union, and was even chairman of the organization for a short time in 1880. The Magyarization campaigns of the end of the century, however, were probably offensive to him, for he soon decided to quit the leadership of the organization.

Adalbert's family was at the first stage of linguistic assimilation. His wife, Anna Rekava had Slovak for her mother tongue, but German was the dominant language within the family. Adalbert thought and corresponded in German, with close contacts in his homeland. His sons, on the other hand, had affiliation: they spoke both German and Hungarian, and while the home atmosphere was German, they considered themselves to be Hungarians. Socially speaking they belonged to the petty bourgeois layer of society, but their mentality and the cultural standards elevated them above this level. The family atmosphere was religious, peaceful and calm. The parents married for love and this is truly mirrored in all their correspondence. The education of their children was affectionate, harmonious and demanding, and enjoyed absolute priority in the family budget.

Adalbert Jancovius always remained a German bookseller working within the framework of the Hungarian book trade. It was his professional contacts that linked the book trade of Budapest with that of Leipzig. His love of books was a legacy he left to his family; his descendants are antiquarians to this day. This way, we can safely call the Jancoviuses a real bookseller dynasty.